

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

**REKONSTRUKCIJA CRKVE UZNESENJA BLAŽENE
DJEVICE MARIJE U GORI**

Diplomski rad

Iva Vidović

Mentor: dr. sc. Zlatko Jurić, dipl. ing. arh.

Zagreb, rujan 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNI RAZVOJ NASELJA GORA	1
2.1. Templari	2
2.1.1. Dolazak templara u Goru.....	4
2.1.2. Ukidanje templarskog reda u hrvatskim zemljama	5
2.2. Popis arhiđakona Ivana iz 1334. godine.....	5
2.3. Osvajanja Osmanlija.....	7
3. GRADITELJSKI RAZVOJ CRKVE	8
3.1. Romanička crkva.....	9
3.2. Ranogotička crkva.....	10
3.3. Obnova 1705. godine	12
3.4. Barokizacija od 1726. do 1736. godine.....	13
3.5. Prigradnja kapića i obnova cinkture	14
3.6. Proširenje i obnova crkve 1863. godine	14
4. DOMOVINSKI RAT I RAZARANJE HRVATSKE KULTURNE BAŠTINE NA PODRUČJU BANOVINE	15
4. 1. Služba zaštite spomenika kulture tijekom i nakon Domovinskog rata.....	16
4. 2. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori u Domovinskom ratu.....	17
4. 2. 1. Crkva prije miniranja.....	17
4. 2. 2. Crkva nakon miniranja i jednodnevni posjet Banovini 24. kolovoza 1995.....	18
5. POČETNI RADOVI NA REKONSTRUKCIJI CRKVE.....	21
5. 1. Radovi 1997. godine.....	21
5. 2. Radovi 1998. godine.....	23
5. 3. Zaštitna arheološka istraživanja od 2008. do 2011. godine.....	24
6. ANALIZA, VALORIZACIJA I PRIJEDLOG KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKIH RADOVA.....	24
6. 1. Valorizacija	25

6. 2. Prijedlog obnove.....	26
6. 3. Idejni projekt iz 2002. godine.....	27
6. 3. 1. Rekonstrukcija templarskog sloja.....	28
6. 3. 1. 1. Pročelja crkve	29
6. 3. 1. 2. Unutrašnjost.....	30
6. 3. 2. Zvonik	30
6. 3. 3. Rekonstrukcija dijelova baroknog sloja crkve.....	30
6. 3. 3. 1. Sakristija.....	31
6. 3. 3. 2. Pjevalište	31
6. 3. 3. 3. Zapadni potral.....	31
7. TIJEK RADOVA I REZULTATI REKONSTRUKCIJE	31
7. 1. Problemi tijekom radova	32
7. 2. Promjene u odnosu na izvedbeni projekt i troškovnik	33
7. 3. Završetak radova i današnja crkva	33
7. 3. 1. Eksterijer	34
7. 3. 3. Interijer	35
7. 5. Aktivan problem s kamenom.....	38
7. 6. Budući radovi	38
8. ZAKLJUČAK	39
9. SLIKOVNI MATERIJAL.....	41
10. LITERATURA.....	72
11. POPIS SLIKOVNOG MATERIJALA.....	75

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad:

REKONSTRUKCIJA CRKVE UZNESENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE U GORI

Iva Vidović

Sažetak

Prije razaranja tijekom Domovinskog rata, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori bila je izvorno ranogotička templarska građevina barokizirana tijekom prve polovice 18. stoljeća. Crkva je u jesen 1991. godine zapaljena, a iduće godine u proljeće i minirana. Unutar ostataka urušene crkve pronađen je veliki udio ranogotičke arhitektonske plastike te su se zaštitnim arheološkim istraživanjem prikupile sve relevantne informacije za rekonstrukciju ranogotičkog templarskog sloja crkve, koji je valorizacijom procijenjen kao najvredniji. Zbog nedostatka pojedinih podataka o izgledu ranogotičke crkve te suvremenih pastoralnih potreba, rekonstruirani su i neki dijelovi iz barokne graditeljske faze.

Rad započinje uvodom u povijesni razvoj naselja Gora te opisom šest graditeljskih razvojnih faza crkve. Nakon iznošenja opisa stanja crkve nakon Domovinskog rata, iznose se informacije o početnim radovima na raščišćavanju ruševina i obnovi. Nakon analize, valorizacije i prijedloga konzervatorsko restauratorskih radova, na kraju rada, donosi se tijekom radova i komentari vezani uz rezultat konstrukcije.

Ključne riječi: crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, Gora, templari, ratna razaranja, barokizacija, rana gotika, rekonstrukcija

Summary

Before the destruction during the Homeland War, the church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Gora has originally been an early Gothic temple building, which had been baroquesationed during the first half of the eighteenth century. The church was burnt down in the fall of 1991 and was mined in the spring next year. A big part of early Gothic architectural decoration was found in the remains of damaged church. All relevant information considering reconstruction of early Gothic temple layer of church, which has been estimated to be the most valuable, was collected through additional research. Because of lack of information about appearance of the early Gothic church and also because of recent pastoral needs, some parts from Baroque phase were reconstructed.

This thesis begins with introduction to historical development of the settlement of Gora and description of six construction phases of the church. After description of the state in which the church was found after the Homeland War, information about the first works of clearing of the ruins and renovation is being brought up. After the analysis, valorization and suggestions of conservation and restauration works, the course of work and comments related to the result of construction are brought up at the end of this thesis.

Keywords: church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, Gora, Templars, wartime destruction, baroquesation, early Gothic, reconstruction

Rad je pohranjen u knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži 83 stranice i 59 reprodukcija.

Mentor: dr. sc. Zlatko Jurić, dipl. ing. arh.

Ocjenjivači: dr. sc. Franko Ćorić

dr. sc. Zlatko Jurić, dipl. ing. arh.

dr. sc. Marko Špikić

Datum prijave radnje: _____

Datum obrane radnje: _____

Ocjena: _____

1. UVOD

Selo Gora malo je mjesto osam kilometara jugozapadno od Petrinje na prometnici koja vodi prema Glini. Tijekom srednjeg vijeka Gora je bila važan kulturni, politički i gospodarski centar gotovo cijelog područja današnje Banovine. Značajnu ulogu u njenom razvoju imala je srednjovjekovna prometnica koja je vodila prema jadranskoj obali, a zbog koje će se krajem 12. stoljeća u Gori zadržati viteški red templara. Tijekom svog boravka u Gori templari će djelovati na područjima kulture, umjetnosti i graditeljstva.

Početakom 13. stoljeća na mjestu starije romaničke crkve templari će izgraditi ranogotičku crkvu svete Marije visoke umjetničke vrijednosti. Crkva je prvi puta značajnije oštećena tijekom turskih osvajanja te potom obnovljena i barokizirana u prvoj polovici 18. stoljeća, kada se prekriva većina njenih ranogotičkih karakteristika. Drugo radikalnije razaranje dogodilo se za vrijeme Domovinskog rata, kada je crkva zapaljena i minirana.

Osnovna struktura ranogotičke crkve te većina arhitektonskih elemenata ostali su sačuvani i skriveni unutar barokizirane građevine sve do miniranja i paljenja. Njenim razaranjem oni su ponovno postali vidljivi te je vrlo uskoro bilo jasno kako se radi o arhitektonskim dijelovima jedinstvenog primjera hrvatskog graditeljskog nasljeđa te da je nužno detaljno istražiti i u skladu s rezultatima prezentirati najvredniji sloj crkve.

Tema ovog diplomskog rada rekonstrukcija je nedavno obnovljene crkve. Kako bi se opravdao izbor prezentacije u najvećem postotku ranogotičkog zdanja crkve, a ne obnova posljednjeg živog ili prezentacija baroknog sloja, iznjet će se bitni podaci o svim graditeljskim fazama crkve te povijesni razvoj naselja Gore. Osim isticanja povijesno-umjetničke vrijednosti crkve, cilj rada kritički je analizirati postupak rekonstrukcije, istaknuti probleme obnove te navesti buduće planove uređenja marijanskog svetišta Majke naših stradanja u Gori.

2. POVIJESNI RAZVOJ NASELJA GORA

Od svoje najranije povijesti pa do današnjih dana, doba svog najvećeg kulturnog, društvenog i političkog prosperiteta naselje Gora proživljavalo je upravo tijekom srednjeg vijeka. U razvijenom srednjem vijeku Gora je bila središte županije čije se područje ugrubo poklapa s današnjim teritorijem Banovine.¹ Istodobno je bila i središte župe koja se prostirala

---

¹ Škiljan, 2008: 7

između Kupe, Save, Korane i Une.² U pisanim izvorima naselje se prvi puta spominje 1200. godine, kada se za svjedoka u pravnom sporu navodi stanovnik Gore.³ Utvrđeni župni grad prvi puta spominje se u darovnici kralja Bele IV. (1235. – 1270.) iz 1242. godine,⁴ a Lelja Dobronić tvrdi kako je biskupski grad morao postojati i prije 13. stoljeća.⁵ Sukladno tome, Nada Klaić navodi kako je Goru kao središte županije vjerojatno odredio već kralj Ladislav (1077. – 1095.) te kako postoji mogućnost da je ona bila najstarije središte novoosnovane zagrebačke biskupije.⁶

Kastrum, utvrđeni župni grad, bio je središte gospodarskog, kulturnog i vjerskog života grada i županije Gore. Njegovo prvo izričito spominjanje u pisanim izvorima potječe iz isprave kralja Bele IV. 1242. godine, a vjerojatno su za njegovu izgradnju zaslužni crkveni red templara uz pomoć cistercita.⁷ Nalazio se na obroncima Pribilović brda, veoma izduljenog brda strmih padina, kilometar sjeverno od današnjeg sela. Nažalost, područje na kojemu se nalazio, ali i okolna područja današnjeg sela Gora, nisu arheološki dovoljno istražena pa se osim same potvrde njegovog postojanja, u tek rijetkim vidljivim ruševinama, o samom kastrumu ne zna gotovo ništa. U neposrednoj blizini grada vjerojatno se nalazilo naselje slobodnih građana, a s južne strane pružala se župna crkva koja je prvotno pripadala templarima, a potom ivanovcima.⁸ Templarski dvor i samostan vjerojatno su se nalazili uz župnu crkvu, a upravo njihov boravak u Gori ovaj lokalitet čini dodatno zanimljivim i vrijednim proučavanja.⁹

2.1. Templari

Templari, najpoznatiji viteški red, osnovan je 1119. godine, kada su dva francuska viteza, Hugues de Payens i Geoffroy de Saint-Omer, osnovali u Jeruzalemu družbu „Siromašnih vitezova hrama Salomonovog“.¹⁰ Sveta Stolica red priznaje već 1128. godine, a 1147. godine osnivaju svoje prvo europsko sjedište u Parizu. Kao i brojne druge viteške udruge tog vremena templari nastaju s namjerom da tijekom Križarskih ratova, pohoda

---

² Banovina: među rijekama Savom, Unom i Kupom na sjeveru, istoku i jugu te granicom prema Bosni i Hercegovini na jugozapadu, zapadna gradica prema Kordunu je sve do današnjih dana neodređena. Sve osim Dubice koja je bila u sklopu županije Dubica.

³ Kruhek, Horvat, 1986: 161

⁴ Kruhek, Horvat, 1986: 172

⁵ Dobronić, 1994: 113

⁶ Klaić, 1975: 258

⁷ Kruhek, Horvat 1986: 173

⁸ Kruhek, Horvat 1986: 173

⁹ Cvitanović, 1972: 151

¹⁰ Dobronić, 2002: 11

zapadnih kršćana na Bliski Istok, vrate Svetu zemlju kršćanima koja je još od 7. stoljeća bila u rukama muslimana. Njihova druga bitna uloga, osim viteške, javlja se nakon oslobođenja Jeruzalema iz nekršćanskih ruku 1099. godine, kada je bilo potrebno osigurati siguran prolaz hodočasnika prema Svetom grobu, kao i njegu bolesnih i ranjenih na tome putu. Upravo zbog integracije dva teško spojiva zvanja, viteštva i redovništva, templari su i u srednjem vijeku predstavljali posebnu crkvenu zajednicu. U isto vrijeme u viteškom redu templara bilo je prisutno junaštvo i poniznost, snaga i siromaštvo, borbenost i poslušnost što se nije moglo primjetiti u bilo kojem drugom crkvenom redu tog vremena.

Živjeli su po pravilima svetog Benedikta sa strogom hijerarhijskom organizacijom. Na čelu cijelog reda bio je veliki magistar Hrama kojemu je u upravljanju i donošenju odluka pomagalo vijeće, odnosno generalni kapitul.¹¹ Red je dalje bio podijeljen na provincije koje su bile pod upravom glavnih poglavara provincija (magistara), a one su bile podijeljene na preceptorate na čijem je čelu bio preceptor.¹² Svaki preceptorat sastojao se od više *domusa* (kuća). Podjela na preceptorate ne poklapa se s podjelom na arhiđakonate, pa čak ni na biskupije.¹³

Naglo širenje templara izvan Francuske, pa tako i prema Hrvatskoj, proizlazilo je iz već spomenute potrebe da osiguraju puteve prema Svetoj zemlji kojima su prolazili hodočasnici i vitezovi. Preko Hrvatske takvi putevi rasprostirali su se u dva glavna pravca: kontinentalnim putevima prema istoku i vodenim putevima duž istočne obale Jadrana. Stoga su se posjedi koje su darežljivošću kraljeva, banova i velikaša dobivali na korištenje nalazili uz glavne srednjovjekovne prometnice. Templari su na tim posjedima preuzimali stare ili pak gradili nove crkve pri čijem su građenju širili nove ideje, rješenja i umijeća iz najnaprednijih europskih sredina iz kojih su dolazili.¹⁴

Početakom 14. stoljeća posjedovali su mnogo zemlje i imovine što je rezultiralo stjecanjem brojnih neprijatelja među plemićima i kraljevima koji su u njima vidjeli konkurenciju, a njihov najveći neprijatelj bio je kralj Filip Lijepi koji u kolovozu 1307. godine naređuje da se provede istraga o njihovom djelovanju.¹⁵ Sve do travnja 1312. godine, kada papa Klement objavljuje raspuštanje reda, brojni templari u Francuskoj bili su optuživani za krivovjerje te podvrgnuti mučenjima. Zalaganjem pape, templarske posjede i imovinu preuzimaju ivanovci, pripadnici viteškog reda Hospitala Jeruzalemskog.

---

¹¹ Dobronić, 2002: 13

¹² Dobronić, 2002: 13

¹³ Belaj, 2007: 42

¹⁴ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 127

¹⁵ Dobronić, 2002: 63

2.1.1. Dolazak templara u Goru

Teško je odrediti točnu godinu i kraj Hrvatske u koji templari najprije dolaze. Lelja Dobronić kao prvog prijatelja templara navodi kralja Stjepana III. (1162. – 1172.), koji im potvrđuje donaciju bosanskoga bana Borića, selo Esdel (Zdelja u Križevačkoj županiji) na sjeverozapadnim obroncima Bilogore.¹⁶ Rod bana Borića bio je jedan od najpoznatijih plemićkih rodova 12. stoljeća na području današnje Slavonije, a posjedovao je zemlje između Save i Drave. Dobronić smatra kako se donacija sela *Esdel* morala dogoditi 1163., posljednje godine Borićeva života, a prve godine vladanja kralja Stjepana III.¹⁷ Nije poznato jesu li se templari možda ipak ranije pojavili u Dalmaciji, gdje je već 1169. godine u njihovom posjedu bila Vrana blizu Biograda.¹⁸ No, bez obzira na to jesu li se prvi puta pojavili u Slavoniji ili Dalmaciji, prema ispravi kralja Andrije II (1205. – 1235.) iz 1209. godine može se zaključiti da su ubrzo nakon pojavljivanja u selu *Esdel* i Vrani boravili i u Gori gdje se u 13. stoljeću nalazila bitna prometnica za templarske puteve.

Kralja Andrija II. ispravom iz 1209. godine uzima u svoju zaštitu templare u Dalmaciji i Hrvatskoj, potvrđuje im brojne posjede te zabranjuje da itko od njih zahtijeva ikakve daće. Također, tim dokumentom potvrđuje raniju darovnicu svog oca Bele III. (1173. – 1196.) koji templarima daruje crkvu svete Marije i trg ispred nje.¹⁹ Drugi dokumenti o ovoj darovnici ne postoje, pa se stoga ne zna kada su točno i kako templari stekli Goru, ali se uz pomoć isprave Andrije II. može zaključiti kako su oni tamo morali boraviti prije 1196. godine, s obzirom da te godine umire Bela III. Prema tome, crkva svete Marije također je morala postojati na tom području prije 1196. godine. Dobronić napominje da „*ako se oslonimo na pouzdan podatak da je crkva svete Marije u Gori 1196. godine već postojala, ona je nužno romanički objekt kasnog 12. stoljeća.*“²⁰ Da je ispravno zaključila, dokazali su i rezultati arheoloških istraživanja 1998. godine, kada su pronađeni ostaci polukružne apside koja se nalazila ispod svetišta ranogotičke templarske crkve, o čemu će biti više informacija u drugom dijelu ovog rada. Prema tome, templari su darovnicom kralja Bele III. prije 1196. na korištenje dobili kasnoromaničku crkvu, na čijim su temeljima izgradili novu ranogotičku. Pod njihovom nadležnosti bio je i utvrđeni grad te zemlje koje su spadale pod njegovu upravu.

---

¹⁶ Dobronić, 2002: 28

¹⁷ Dobronić, 2002: 29

¹⁸ Templari su Vranu dobili od rimskog pape, o čemu se doznaje posredno. Papa Aleksandar III. uputio je 18. veljače 1169. godine pismo splitskom nadbiskupu Gerardu u kojem govori kako samostan svetog Grgura, koji se zove Vrana, ostaje u posjedu templara., Smičiklas, T., *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), sv.II, doc.120

¹⁹ „Trg pak koji im je naš otac blažene uspomene kralj Bela dao za rasvjetu crkve Svete Marije koja se nalazi u dvoru te braće, neka bude na stalan spomen njegov i naš na tom mjestu vječno.“ Dobronić, 2002: 32

²⁰ Dobronić, 1984a: 116

Osim templara, početkom 13. stoljeća u Gori su boravili i cisterciti koji na područje današnjeg Korduna i Banovine dolaze 1205. godine na poziv kralja Andrije II., koji im daje zemlju da u Topuskom podignu opatiju svete Marije.²¹ Vjerojatno je kako su se templari i cisterciti sukobljavali na području županije Gore, što potvrđuje isprava iz 1211. godine kojom kralj Andrija II. napominje da cistercitima pripada cijela županija, osim onoga što je već bilo u vlasništvu templara.²²

2.1.2. Ukidanje templarskog reda u hrvatskim zemljama

Ukidanje templarskog reda u hrvatskim krajevima nije bilo obilježeno burnim događajima kao što je to bilo u Francuskoj. Nakon ukinuća reda 1312. godine, zagrebački biskup Antun Kažotić sabire templare iz preceptorata Zagrebačke biskupije u njihovo središte u Novoj Vesi u Zagrebu.²³ Ukinuće reda prošlo je mirno, bez strogih istraga i mjera kažnjavanja. Proces se odvio brzo i tiho te su već u ožujku 1314. godine templare u Gori zamijenili ivanovci.²⁴ Možda su se neki pripadnici templarskog reda i zadržali u gorskom preceptoratu, budući da im je nakon ukidanja bilo dopušteno prijeći u red ivanovaca.²⁵

2.2. Popis arhidakona Ivana iz 1334. godine

Za vrijeme boravka ivanovaca u Gori, zagrebački kanonik arhidakon Ivan Gorički, sastavlja Statute zagrebačkog Kaptola u kojima se nalazi i popis svih župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine.²⁶ Ovaj najstariji srednjovjekovni popis župa Zagrebačke biskupije važan je za proučavanje povijesti srednjovjekovne Gore, s obzirom da se iz njega može iščitati koliku je važnost posjedovao gorski arhidakonat u biskupiji, od koliko se župa sastojao i gdje su se one nalazile. Da je gorski arhidakonat u to vrijeme bio od velike važnosti te da je imao povlašteni položaj unutar biskupije očituje se u činjenici da njegovo područje od 42 župe Ivan Gorički stavlja na sam početak popisa.²⁷ Prva na popisu nalazi se crkva svetog Križa u Sisku što Anđela Horvat tumači kao pokazivanje poštovanja prema staroj sisačkoj biskupiji.²⁸

---

²¹ CD III, p.54, doc. 49

²² Dobronić, 2002: 36

²³ Preceptorati u zagrebačkoj biskupiji: Glogovnica, Dubica, Gora, Našice, sveti Martin – Pozorje – Božjakovina. Dobronić, 1984b: 52

²⁴ CD VIII, p. 353, doc 296

²⁵ Dobronić, 1984a: 53

²⁶ Buturac, 1984: 43

²⁷ Buturac, 1984: 45

²⁸ Horvat, 1954: 96

Mnogi su istraživači pokušali odrediti položaj svih župa s popisa što predstavlja težak zadatak s obzirom na to da je velik broj njih uništeno u ratovima koji su se vodili na području današnje Banovine. Ruševine koje su ostajale iza razaranja nagrízane su zubom vremena te ako nije postojalo nikakvo pisano svjedočanstvo o njihovom postojanju, nepovratno su nestale. Da je pokušaj točnog ubiciranja župa iz ovog popisa težak zadatak vidimo i na primjeru pokušaja određivanja točnog broja i položaja župa u srednjovjekovnoj Gori.

Dugo se smatralo kako su u srednjovjekovnoj Gori bile tri župe i četiri crkve. One se na popisu nalaze razdvojene u tri skupine: na 14. mjestu nalazili se crkva svete Marije, na 28. crkva svetog Klementa, na 19. crkva svetog Petra te na 40. mjestu crkva bez navedenog titulara, ali s naznakom da je pod upravom ivanovaca. Pitanjima koliko je crkvi zapravo bilo u Gori te koja je od njih templarska bavio se čitav niz istraživača. Već 1880. godine Vjekoslav Klaić piše kako je u prostranoj Gori 14. stoljeća bilo više crkava.²⁹ Janko Barlé spominje četiri crkve, a s istim ga zaključcima slijedi Matija Filjak kada piše o srednjovjekovnoj župi.³⁰ Josip Buturac u Goru također smješta četiri crkve,³¹ kao i Lelja Dobronić, kada donosi rezultate svojih topografskih istraživanja zemljišnih posjeda zagrebačke biskupije prema ispravi kralja Emerika iz 1201. godine.³² U kasnijim istraživanjima Dobronić crkvu svetog Petra smješta u Taborište te zaključuje kako su se u Gori ipak nalazile samo tri crkve.³³ U međuvremenu Stjepan Gunjača upozorava kako se kroz literaturu cijelo vrijeme ponavlja krivi zaključak o četiri crkve, smatajući da je u Gori zapravo postojala samo jedna crkva i to templarska s titularom svete Marije.³⁴ Obrazlaže da je do ove pogreške došlo jer se nitko od prijašnjih autora nije bavio topografijom radi topografije same, nego je ona uvijek bila obrađivana tek površno u sklopu istraživanja neke druge teme. Bez obzira na Gunjačina istraživanja, Josip Stošić piše o dvije templarske crkve u Gori, starijoj crkvi svetog Klementa i crkvi svete Marije, najvažnijoj crkvi biskupije.³⁵ Problem u ubiciranju crkava uočava i Kruhek koji crkvu svete Marije s 14. mjesta popisa smješta u Goričku blizu Dvora na Uni.³⁶ Nakon njega, o području srednjovjekovne Gore piše Mladen Ančić koji uočava topografske probleme, ali se bavi samo crkvom svetog Klementa za koju je siguran da se nalazila u Gori.³⁷

---

²⁹ Klaić, 1880: 144

³⁰ Filjak, 1942: 27, 31

³¹ Buturac, 1984: 43

³² Dobronić, 1951: 276

³³ Dobronić, 2002: 76

³⁴ Gunjača, 1975: 396

³⁵ Stošić, 1993: 123

³⁶ Kruhek, 1990: 122

³⁷ Ančić, 1997: 210

Osim što je postojalo neslaganje o broju crkava koje su se nalazile u srednjovjekovnoj Gori, dolazilo je do razilaženja u mišljenjima koju su od njih posjedovali templari, odnosno koja je od njih današnja župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije. Ovim problemima temeljito se bavio Drago Miletić.³⁸ Upozorava da nas mora začuditi da popisivač navodne župne crkve u Gori stavlja razdvojeno tek na 14., 28., 29. i 40. mjesto. Rješenje pronalazi u usporedbi lokacija crkava koje se nalaze prije ili poslije navedenih četiriju crkvi. Uočava kako je popis arhiđakona Ivana sastavljen prema prostornim cjelinama. Prema tome, prihvaća Kruhekov zaključak kako se crkva svete Marije nalazila u Goričkoj blizu Dvora na Uni, Gunjačino smještanje crkve svetog Klementa na kaptolsko imanje na desnoj obali Petrinjčice te ubikaciju crkve svetog Petra u Taborište koju tamo smješta Dobronić. Preostaje posljednja crkva s popisa za koju tvrdi kako je nedvojbeno današnja župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori kod Petrinje, a koja je izvorno templarska.³⁹ Miletićevo obrazloženje zasnovano je na logičnim pretpostavkama te je prihvatljiv zaključak kako je u Gori postojala samo jedna župna crkva. Iako je Gora u srednjem vijeku bila kompleksnije naselje nego što je to danas, malo je vjerojatno kako su u njoj u isto vrijeme postojale čak četiri župne crkve. Također, u prilog postojanju samo jedne crkve dolazi i sljedeći popis župa zagrebačke biskupije iz 1501. godine na kojem se mogu pronaći samo dvije crkve koje su navedeni autori smještali u Goru: crkva svete Marije i crkva svetog Klementa.

Također, za župnu crkvu svete Marije u Gori iz popisa arhiđakona Ivana saznajemo da je 1334. godine bila pod upravom ivanovaca, a njezin titular iz ranije isprave kralja Andrije II.

2.3. Osvajanja Osmanlija

Ivanovci su boravili u Gori, u kojoj su posjedovali utvrđeni grad s trgom i zemljama koje su bile dio utvrde, do 1514. godine kada priror Vranski, Petar Berislavić, uz kraljevsku dozvolu zalaže utvrđeni grad za 2000 forinti knezu Mihajlu Frankopanu.⁴⁰ Prema Dobronić, to je značilo kraj viteških redova na tom području.⁴¹ Odlazak ivanovaca također se može povezati sa sve češćim prodorima Osmanlija na područje današnje Banovine, što je rezultiralo odlaskom velikog broja stanovnika s opustošenih i razaranih područja.

Već nakon 1463. godine kada pada Bosna, Osmanlije ponekad provaljuju i na područja današnje Banovine. Period 16. i 17. stoljeća prožet je krvavim razračunavanjima,

---

³⁸ Miletić, 1997: 129-133

³⁹ Miletić, 1997: 133

⁴⁰ Kruhek, 1990: 122

⁴¹ Dobronić, 2002: 79

pustošenjem gradova i sela te uništavanjem mnogih građevinskih objekata. U tom su nemirnom razdoblju utvrde na području Gore i Hrastovice imale su ulogu značajnih obrambenih lokaliteta. Između 1591. i 1596. nekoliko su puta bile pod osmanskom vlašću, a nekoliko puta pod vlašću kršćanske vojske.⁴² Na svom putu prema Sisku, Hasan-paša Predojević 1591. godine osvaja Goru, a gorska župa iza njega ostaje uništena. Crkve su porušene, često i spaljene, a narod protjeran. Crkva svete Marije tada je bila prvi puta ozbiljno oštećena, a nema dvojbe da je bila i zapaljena.⁴³ Natpis na zidu oltara kasnije barokizirane crkve navodi 1592. godinu kao godinu stradanja crkve od osmanlijske vojske.⁴⁴ Godine 1596., tri godine nakon bitke kod Siska, porazom Osmanlija kod Petrinje protjerani su posljednji pripadnici njihove vojske. Gora će ipak kao krajiški utvrđeni i branjeni položaj imati obrambenu ulogu još dugo u 17. stoljeću.⁴⁵ Godine 1659. njezine posjede preuzimaju prepošti zagrebačkog Kaptola, a crkva se prvi puta obnavlja 1705. godine kada se ponovno uspostavlja župa.

Barokizacija crkve svete Marije odvijala se od 1726. do 1736. godine, a nakon proširenja i obnove 1863. godine, više se nije znatno mijenjala. Svi kasniji radovi mogu se svrstati u održavanje i nisu unosili posebne vrijednosti.⁴⁶ Nažalost, početkom Domovinskog rata crkva je pretrpjela mnogo veća oštećenja nego za vrijeme osmanlijskih osvajanja. Prouzročenoj šteti, stanju crkve nakon miniranja te radovima koji se poduzimaju radi njene obnove, bit će posvećen drugi dio ovog rada.

3. GRADITELJSKI RAZVOJ CRKVE

Prema spoznajama stečenim u istraživanjima koja su na području crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori provedena nakon Domovinskog rata, Miletić graditeljski razvoj crkve dijeli na šest mijena.⁴⁷ Templarska ranogotička crkva izgrađena je na temeljima ranije romaničke crkve čije se postojanje nagovještavalo u literarnim izvorima, a potvrđeno je tijekom zaštitnih areoloških istraživanja. Nakon romaničke i ranogotičke crkve, kao treću fazu graditeljskog razvoja, Miletić navodi prigradnju kapića te ju smješta prije obnove 1705. godine, koja obuhvaća četvrtu graditeljsku fazu nakon osmanlijskih pustošenja.⁴⁸ Peta, značajna promjena crkve, odvijat će se od 1726. do 1736. godine kada se provodi temeljita

---

⁴² Škiljan, 2008: 8

⁴³ Miletić, 1997: 136

⁴⁴ Horvat, 1957: 311

⁴⁵ Kruhek, Horvat, 1986: 173

⁴⁶ Miletić, 1997: 147

⁴⁷ Miletić, 1997: 144

⁴⁸ Naziv za otvoreno predvorje.

barokizacija. Posljednja značajna promjena 1863. godine uključuje proširenje i ponovnu obnovu.

Pregled graditeljskog razvoja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u ovom radu slijedi Miletićevu podjelu s manjim preinakama – romanička crkva, ranogotička crkva, prigradnja kapića i obnova cinktora, obnova 1705. godine, barokizacija od 1726. do 1736. godine te proširenje i obnova crkve 1863. godine - s dodatnom sedmom graditeljskom fazom koja obuhvaća obnovu nakon Domovinskog rata, zaštitnu djelatnost i rekonstrukciju od 1995. do 2015. godine. Posljednja razvojna faza crkve biti će detaljno opisana kasnije u radu s posebnim pripadajućim poglavljem.

3.1. Romanička crkva

Starija romanička crkva nalazila se na istom mjestu na kojemu je kasnije izgrađena ranogotička. Iako se njezine arhitektonske značajke nisu mogle iščitati iz tijela kasnijih graditeljskih zdanja crkve, o njoj saznajemo posredstvom pisanih izvora. Prema već spomenutoj ispravi Andrije II. iz 1209. godine saznajemo kako je građena u kasnom 12. stoljeću te da je bila posvećena svetoj Mariji. S obzirom na to da je crkva postojala već 1196. godine, ona nikako nije mogla biti ranogotički objekt.

Tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja 1997. i 1998. godine, pronađene su brojne potvrde postojanja romaničkog zdanja crkve.⁴⁹ Njezini dijelovi koristili su se kao spolije ugrađene u zidove i temelj prilikom izgradnje templarske crkve.⁵⁰ Među pronađenom arhitektonskom plastikom posebno se ističe dvodijelna škropionica uzidana u zid barokne kapele svete Ane i dva kamena ulomka ukrašena palmetama. Ulomci su izvorno pripadali luku promjera oko 120 cm, a prema boji na njihovoj poleđini Miletić zaključuje kako je ranogotička crkva bila oslikana.⁵¹ Motiv palmeta vrlo je čest tijekom 12. stoljeća u sredozemnom i srednjoeuropskom prostoru, ali do ovog nalaza nije bio poznat u kontinentalnom dijelu Hrvatske.⁵² Nije poznato iz kojeg je smjera došao utjecaj za ovo dekorativno rješenje arhitektonske plastike. Na području Dalmacije motiv s palmetama nalazi se na impostima kapitela prvog kata zvonika svete Marije u Zadru te je vrlo sličan motivu

---

⁴⁹ Zaštitna arheološka istraživanja tijekom 1997. i 1998. godine proveo je HRZ pod vodstvom prof. Drage Miletića i d.i.a. Marije Valjato Fabris. Miletić, 2014: 55

⁵⁰ Stup s dijelom baze i kapitelom isklesan iz jednog kamenog bloka, tamburi stupova koji su preklesani i ugrađeni kao klesanci u južno pročelje ranogotičke crkve, zatim dijelovi prozorskih okvira, itd. Miletić, Valjato Fabris, 2014: 57

⁵¹ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 57

⁵² Miletić, 1997: 144

palmeta pronađenog u Gori. Spomenka Jurić navodi kako osim veza s jugom, treba obratiti pozornost i na veze s Akvilejom „*jer je poznato da su veze sa sjevernojadranskim crkvenim središtima postojale, a da se ovaj tip ukrasa na tom području pojavljuje već na samom početku 11. stoljeća.*“⁵³

Važan nalaz predstavlja pronađeni dio temelja polukružne apside romaničke crkve koji se nalazio ispod ranogotičkog svetišta. Temelj je sačuvan u visini od samo jednog reda kamena lomljenca koji nije bio povezan nikakvim vezivnim materijalom, ali je svjedno zadržao čvrstu strukturu. S unutrašnje strane te apside nalazila se i druga polukružna struktura čija namjena nije poznata.

Osim pisanih izvora, arhitektonske plastike i temelja apside na postojanje romaničke crkve upućuju arheološka istraživanja grobova za koje je ustanovljeno da su postojali u vrijeme prije gradnje ranogotičke crkve.⁵⁴ Tijekom njihova istraživanja na lokalitetu crkve ustanovljeno je postojanje domaćeg, tek pokrštenog stanovništva iz vremena prije dolaska templara. Ovaj najstariji horizont grobova ostatak je slavenske zajednice koja je svoje pokojnike ukapala oko romaničke crkve svete Marije.⁵⁵

Prema navedenim dokazima za postojanje starije romaničke crkve posvećene svetoj Mariji može se zaključiti kako je ova crkva bila jedna od najstarijih nama poznatih zidanih crkava kontinentalnog dijela Hrvatske, ali da je bila i izuzetno dobro opremljena.⁵⁶

3.2. Ranogotička crkva

Nije poznato kada je točno tijekom 13. stoljeća došlo do rušenja romaničke crkve koju će templari na istim temeljima zamijeniti gotičkom. Također, nije poznat razlog koji je naveo templare da sagrađe novu crkvu. Kao jedan od mogućih razloga Miletić navodi oštećenje romaničke crkve u potresu s obzirom na trusnost područja Banovine.⁵⁷ Jurić napominje da se nove crkve grade iz dva razloga, prvi je ako su bile razrušene, kao u slučaju potresa, a drugi je ako je nastala nova pastoralna potreba za proširenjem crkve.⁵⁸ S obzirom da je primarna zadaća templara bila zaštititi brojne hodočasnike na putu prema Svetoj zemlji, druga opcija čini se vjerojatnijom.

---

⁵³ Jurić, 2015: 3

⁵⁴ Arheološka istraživanja proveo dr. sc. Juraj Belaj. Navodi tri faze ukopavanja: mlađa faza ukopavanja neposredno prije izgradnje sakristije, srednja faza u vrijeme trajanja gotičke faze crkve i najstarija faza ukopavanja za vrijeme trajanja romaničke faze. Belaj, Sirovica, 2012: 58

⁵⁵ Belaj, Sirovica, 2012: 62

⁵⁶ Miletić, 1997: 145

⁵⁷ Miletić, 1997: 145

⁵⁸ Jurić, 2015: 4

O postojanju gotičkog sloja barokizirane crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije znalo se prije istraživanja provedenih nakon njenog miniranja i paljenja u Domovinskom ratu. Cvitanović piše kako se u strukturi crkve u Gori tu i tamo otkriva gotički sloj,⁵⁹ a da su njoj izvorno pripadala četiri jarma barokizirane crkve.⁶⁰ Suprotno njenom zaključku Dobronić je smatrala kako se starija templarska crkva nalazila u dužini samo prva tri traveja.⁶¹ Zaštitna i arheološka istraživanja 1997. i 1998. godine dale su brojne nove spoznaje s kojima je moguće u detalje opisati karakteristike gotičke crkve. Samo je manji dio do danas ostao nepoznat.

Tlocrt crkve izdužen je pravokutnik, pravilno orijentiran.⁶² Nastao je jednostavnim četverostrukim nizanjem pravokutnog jarma svodenog križno-rebrastim svodom. Četiri svodna polja međusobno su bila odijeljena pojasnicama koje su izlazile iz tri para polustupova presjeka tri četvrtine kruga. Na bočnim stranama svakog polustupa bio je prislonjen po jedan vitki ugaoni stup iz kojeg izlaze svodna rebra. Sukladno tome, u svakom uglu crkve nalazio se jedan vitki stup, ali bez masivnijeg polustupa. Stupovi su se nalazili na povišenim podbazama izvedenim u nekoliko inačica stlačenih torusa između kojih je bio trohilus, dok se polustupovi nalaze na pravokutnim kamenim jezgrama. Kapiteli bočnih stupova bili su niži od polukapitela polustupova. Na sve kapitele nastavljale su se ploče abaka iz kojih su izlazile pojasnice.

Prostor svetišta u prostornoj organizaciji nije bio istaknut. Iste je visine kao i pod broda crkve, a nije postojao trijumfalni luk kojim bi se isticalo. Takvom organizacijom prostora crkva je podsjećala na reprezentativnu vitešku dvoranu.⁶³ Jedini element kojim se taj četvrti jaram razlikovao od prva tri, bila su dva sakrarija, jedan na istočnom, a drugi na južnom zidu.⁶⁴ Dobronić navodi kako je sakrarij inače pojava gotike, ali da ovaj ima izrazito obli luk na vrhu te pripada razdoblju romanike.⁶⁵

Postojala su dva ulaza u crkvu, veći zapadni ulaz na glavom pročelju te manji, sporedni ulaz južnog pročelja. Na južnom pročelju nalazila su se tri prozora šiljatolučno nadvijena, na istočnom samo jedan iste veličine i oblika te rozeta na zapadnom pročelju. Zidovi su bili debljine 95 cm, pri čemu su vanjski zidani pravilnim klesancima vapnenačkog

---

⁵⁹ Cvitanović, 1985: 284

⁶⁰ Cvitanović, 1985: 221

⁶¹ Dobronić, 1984b: 117

⁶² Unutarnja dužina crkve je 20,36 m, širina uz istočni zid 6,17 m, a uz zapadni zid 5,95 m. Pravilna orijentacija crkve: svetište usmjereno prema istoku.

⁶³ Stošić, 1993: 123

⁶⁴ Sakrarij je niša s otvorom na dnu koji služi za izljev blagoslovljene vode koja bi potom istjecala kroz otvor na vanjskoj stijeni svetišta.

⁶⁵ Dobronić, 2002: 116

pješčenjaka, a unutrašnji istovrsnim neobrađenim kamenom čija je površina bila žbukana, a jednim dijelom i oslikana.

Uz južno pročelje crkve nalazio se zvonik na preslicu. Miletić navodi kako je on vjerojatno prigrađen naknadno, nakon što ivanovci preuzimaju Goru 1314. godine, s obzirom da se razlikovao u strukturi zida.⁶⁶ Osim strukture zida, razlika je bila i u stupnju ukošenja nadtlošnog vijenca, što ukazuje da je kasnije bio prigrađen crkvi.

Zvonik na preslicu i tlocrtni oblik nemaju komparativnog primjera u hrvatskom sakralnom graditeljstvu, kao ni druge karakteristične pojedinosti što je čini jedinstvenom ne samo na prostoru Hrvatske.⁶⁷ Iznimku čini mogućnost usporedbe sakrarija svetišta sa sakrarijima crkve svetog Martina kraj Našica koju su također gradili templari. Najviše sličnih crkava nalazi se na području Francuske, što je sasvim razumljivo s obzirom da su svoje sjedište templari imali u Parizu gdje su se intenzivno bavili sakralnim graditeljstvom. Na osnovi tlocrta i oblika sakrarija već je Dobronić zaključila kako njezini oblici u potpunosti odgovaraju tipu templarskih crkava u Francuskoj.⁶⁸

3.3. Obnova 1705. godine

Obnovu 1705. godine crkva je dočekala u oštećenom stanju, prije svega zbog razaranja tijekom osmanlijskih osvajanja, ali i zbog utjecaja atmosferilija i općeg stanja zapuštenosti. Više od sto godina imala je porušeno krovništvo, oštećeni svod i manja oštećenja zidov te je pod utjecajem različitih vremenskih nepogoda dodatno propadala.

Prve značajnije radove na obnovi crkve 1705. godine proveo je Mihael Podravec, prvi župnik ponovno uspostavljene gorske župe. Kako navodi Cvitanović, crkva je vjerojatno već djelomično obnovljena 1687. godine, ali i dalje neupotrebljiva.⁶⁹ Za vrijeme obnavljanja vjernici su koristili drvenu kapelicu opremljenu trima oltarima koja su se nalazila na groblju. Izgrađena je 1702.⁷⁰ ili 1705. godine⁷¹, a podatke o njejoj izgradnji pronalazimo u zapisima prvog kanonskog vizitatora na području Gore.

Tijekom obnove 1705. godine oštećeni zidovi popravljeni su i učvršćeni. Svod nije obnavljan te je umjesto njega izgrađen tabulat iznad kojega se nalazio krov pokriven šindrom. U unutrašnjosti uz zapadni zid prigrađen je kor, a pod je obložen opekam. Sa sjeverne strane

---

⁶⁶ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 57

⁶⁷ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 58

⁶⁸ Dobronić, 2002: 116

⁶⁹ Cvitanović, 1972: 151

⁷⁰ Buturac, 2004: 35

⁷¹ Miletić, 1997: 146

crkve prema istočnom pročelju prigradena je sakristija, a kraj ulaza drveni obojeni zvonik s jednim zvonom prekriven šindrom. Cilj ove prve obnove bio je usmjeren prema što bržem osposobljavanju prostora crkve za korištenje pa su na njoj izvedeni samo najnužniji radovi te primjenjena najjednostavnija rješenja kako bi crkva što prije mogla poslužiti svojoj svrsi.

3.4. Barokizacija od 1726. do 1736. godine

Značajno smanjena opasnost od Osmanlija i osposobljavanje crkve za svoju primarnu funkciju, omogućili su provedbu barokizacije. Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori, među prvim je crkvama koje su barokizirane na području Banske krajine, što ukazuje na njezinu važnost unutar toga kraja.⁷² Kroz deset godina najviše se radilo na temeljitoj barokizaciji interijera, dok je prostorni odnos uz dodatke nekoliko novih elemenata, u svom izvornom ranogotičkom zdanju ostao netaknut.

U interijeru crkve svežnjasti ranogotički stupovi i masivni polustupovi zazidani su u zidane polustupce koji nose križno-bačvasti svod. Ispod svoda gradi se lađa, a drveni kor zamjenjuje se kamenim. Zbog potrebe za jačim osvjetljenjem prostora, primarnoj težnjih baroknog razdoblja, na mjestu starijih prozora probijeni su veći polukružno zaključeni prozori. Gotički portal zapadnog pročelja zamijenjen je novim, jednostavnim baroknim okvirom. U zapadnom dijelu crkve nadsvođuje se kripta koja se sastojala od dvije komore, a pod crkve popločen je kamenom. Pokraj sakristije, s njene istočne strane prigradena je pravokutna kapela svete Ane. Osim kapele vanjski izgled crkve promijenio je i zidani zvonik na čijem je zaglavnom kamenu nadvratnika uklesana 1734. godina.⁷³ U baroknom razdoblju zvonik je jedan od osnovnih elemenata crkvene arhitekture. Svojom izraženom vertikalom mijenja tradicionalni izgled crkve, stvara novi vizualni dojam cijelih naselja i krajolika. Tako će i ovaj zvonik, koji je bio nadograđivan tijekom godina, svojom visinom i vitkošću sve do Domovinskog rata biti simbol crkve i naselja Gora.

Barok je najviše utjecao na dekoraciju interijera crkve. Glavni oltar dovršen je 1739. godine, a radili su ga isti umjetnici koji su radili propovjedaonicu, kipar Karl Josip Risner i slikar Ivan Franjo Pachmeier.⁷⁴ Na to upućuje podatak da je u Goru pozvan ptujski slikar Ivan Franjo Pachmeier radi bojanja i pozlaćivanja oltara.⁷⁵ Crkva ju posvetio biskup Branjug 29. travnja 1736. godine, što saznajemo iz posvetne ploče koja se nalazila u svetištu.

---

⁷² Cvitanović, 1985: 122

⁷³ Cvitanović, 1985: 123

⁷⁴ Baričević, 2008: 201

⁷⁵ Cvitanović, 1985: 123

3.5. Prigradnja kapića i obnova cinkture

Kapić, natkriveno otvoreno predvorje, sagrađeno je iz potrebe da se proširi crkva čiji je prostor svojom veličinom prestajao zadovoljavati brojnost vjernika. U župnoj spomenici iznose se dva različita podatka o župniku koji kapić prigraduje zapadnom pročelju. Na jednom mjestu spominje se kako je prepošt i arhidakon Stjepan Putz prigradio kapić zbog skućenog prostora crkve, a na drugom mjestu proširenje se pripisuje župniku Ivanu Vuksanu (1755. – 1771.).⁷⁶ Za potrebe njegove gradnje urušili su se ugaoni kontrafori zapadnog pročelja čiji su se klesanci zatim koristili za sjevernu i južnu stranu kapića. Ostatak je bio drvene građe. Miletić ovaj kapić nastoji povezati s kapićem kapele svetog Duha u Hrastovici kojeg Zorislav Horvat datira u 16. stoljeće.⁷⁷ O kapiću također pišu Buturac i Cvitanović, ali se iz njihovih radova ne može naslutiti da je na mjestu ovog kapića postojao stariji iz 15. ili 16. stoljeća kao u Hrastovici, što daje naslutiti Miletić. On iznosi podatak kako postoji mogućnost da je u približno vrijeme ili čak isto izgrađena preslica na zvoniku.⁷⁸

Između 1736. i 1742. godine, za vrijeme arhidakona goričkog Ivana Mravinca, srušena je stara i izgrađena nova cinktura. Iako se možda činilo da nije postojala potreba za ponovnom gradnjom arhitekture obrambena karaktera, ona se sredinom 18. stoljeća poklapala u obrambenu liniju Sisak – Petrinja – Glina.⁷⁹ Nova se cinktura, kao i starija, sastojala od četiri ugaone branič kule koje su u ovoj ponovnoj izgradnji pokrivene šindrom. Sadržavala je dva ulaza, glavni koji se nalazio ispred zapadnog pročelja te se poklapao s ulaznim vratima u crkvu i sporedni, smješten na južnim zidovima cinkture. Do 1769. godine unutar cinkture se nalazilo groblje, a tada se prestaje s ukapanjem i do 1863. godine poravnavaju su svi grobni humci. Tijekom godina kule su dobivale različite svrhe, od skladištenja predmeta do njihove uporabe kao kapelica.

3.6. Proširenje i obnova crkve 1863. godine

Kao zadnju značajnu promjenu koja se dogodila na crkvi Miletić navodi proširenje i obnovu 1863. godine koju pokreće i vodi župnik Antun Leopold Felzer. On je porušio kapić ispred crkve te na njegovom mjestu produžio crkvu za tri jarma što Cvitanović komentira kao

---

⁷⁶ Miletić, 1997: 146

⁷⁷ Miletić, 1997: 146

⁷⁸ Miletić, 1997: 146

⁷⁹ Cvitanović, 1972: 153

neskladno izvedeno.⁸⁰ Proširenje se jasno moglo uočiti promatranjem krovišta i zida, jer je ono bilo različite visine i nagiba. Sa svake, sjeverne i južne strane proširenja nadograđena su po dva prozora, dok su se na južnoj nalazila i vrata koja su kasnije zazidana. Osim proširenja crkve po dužini, Felzer je povećao dimenzije sakristije po njenoj širini i visini. S procjenom Cvitanović slaže se Miletić koji tvrdi kako to nije bilo dobro osmišljen projekt, nego rad lokalnih majstora koji je proizašao iz potrebe da se zbog povećanja broja stanovnika Gore poveća prostor crkve.⁸¹

Svi kasniji radovi ubrajaju se u održavanje crkve i nisu donijeli nikakve nove vrijednosti.⁸² Sve do njenog rušenja miniranjem, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije ostat će barokizirana izvorna ranogotička crkva čije su se izvorne karakteristike očitovale u visokim kontraforima južnog pročelja te pravokutnom svetištu. Okružena cinktorom s četiri kule i visokim zvonikom u njegovoj unutrašnjosti biti će simbol naselja Gora sve do Domovinskog rata.

4. DOMOVINSKI RAT I RAZARANJE HRVATSKE KULTURNE BAŠTINE NA PODRUČJU BANOVINE

Vrlo je tragično kako je jedna od neizostavnih karakteristika rata, pa tako i Domovinskog, agresije na spomenicima kulture i kulturnoj baštini. Kroz svoje četiri godine trajanja Domovinski rat bilo je vrlo mračno i tužno doba hrvatske povijesti, kada su etnički čišćena okupirana područja uz uništavanje svega što je pripadalo Hrvatima i katolicima. Bio je to rat usmjeren prema uništavanju kulture i vjere, osnovnih oslonaca čovjekova identiteta. Upravo su zbog toga sakralni objekti kao simboli hrvatske kulture uz koje su ljudi gradili svoj identitet, predstavljali važne mete uništavanja.

Prostor Banovine okupiran je već u jesen 1991. godine. Okupirali su ga pobunjeni Srbi uz pomoć Jugoslavenske narodne armije te se ponovila prošlost ponovnim postavljanjem granice na Savi i Kupi, koje su postojale za vrijeme osmanlijskih osvajanja. Tijekom četiri godine uništavana je stambena, sakralna i javna arhitektura, čitave urbanističke cjeline, naselja i gradovi. Kao što je već spomenuto, naglasak je bio na uništavanju sakralne arhitekture čiji su objekti bili namjerno i izravno uništavani paležom, projektilima i eksplozivom, a ne slučajno kroz ostala ratna djelovanja. Na prostoru Banovine prije Domovinskog rata nalazilo se 46 sakralnih objekata, od toga 14 župnih crkvi, 26 zidanih, tri

---

⁸⁰ Cvitanović, 1985: 278

⁸¹ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 54

⁸² Miletić, 1997: 147

drvene kapele i tri samostana.⁸³ Ratom je bilo zahvaćeno 14 dekanata Zagrebačke nadbiskupije, u njima 100 župa od čega su 52 bile potpuno zahvaćene ratom, a 48 djelomično. Unutar Sisačko-gorskog arhiđakonata uništeni su brojni sakralni objekti župa Glinsko-petrinjskog dekanata (župa u Čuntiću, Glini, Gori, Hrastovici, Maji, Maloj Gorici, Maloj Solini, Petrinji, Topuskom, Viduševcu Gornjem), Dubičko-kostajničkog dekanata (župa u Divuši, Hrvatskoj Dubici, Hrvatskoj Kostajnici, Sunji) te unutar Sisačkog dekanata (župe u Komarevu Gornjem, Sisku, Starom Farkašiću, Žažini, Šišincu). Mnogi od tih objekata bili su spomenici kulture, ali su bez obzira na to sustavno uništavani.

4. 1. Služba zaštite spomenika kulture tijekom i nakon Domovinskog rata

Zbog ratnih zbivanja, okupiranosti područja i nepovoljnih prilika tijekom trajanja rata služba zaštite spomenika kulture ograničila se na defenzivno djelovanje, evakuaciju pokretne baštine i preventivnu zaštitu. Već na samom početku rata započinje uništavanje kulturne baštine te svi zavodi za zaštitu spomenika u Hrvatskoj djeluju u skladu s mjerama predviđenim Konvencijom za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba (Haag, 1954.). Tijekom jeseni i zime Konzervatorski odjel u Zagrebu u suradnji s Hrvatskim restauratorskim zavodom evakuira pokretnu građu iz sakralnih spomenika.⁸⁴ Osim evakuacije pažnja se usmjerava na preventivnu zaštitu povodom koje Zavod za zaštitu spomenika kulture izrađuje *Upute za zaštitu kulturnih dobara od ratnih razaranja*.⁸⁵ Ovisno o potrebi, dnevno ili tjedno, sastavljala su se izvješća u kojima se pisalo o ratnoj šteti te su se ona slala ministarstvima, informativnim službama i dnevnom tisku. Također su se dostavljala UNESCO-u i Vijeću Europe, no međunarodna zajednica na njih nije reagirala konkretnim mjerama pa se uništavanje hrvatske kulturne baštine nesmetano nastavilo.

Početkom 1992. godine započinje se s popisivanjem ratnih šteta na dostupnim područjima. Popisivanje je vodila stručna skupina koju je osnovao Zavod za zaštitu spomenika kulture. Cilj popisivanja bio je zabilježiti sva stradala područja, procijeniti ratnu štetu te opisati stanje građevine u trenutku popisivanja kako bi se mogao razviti postupak zaštite i obnove tih kulturnih dobara. Sasvim je razumljivo kako se ono na brojnim područjima nije moglo provesti sve do 1995. godine. Tek nakon potpunog oslobođenja

---

⁸³ Horvat, 1999: 57

⁸⁴ Macan, 2011: 422

⁸⁵ Upute su se temeljile na *Tehničkom priručniku za zaštitu kulturnih dobara od ratnih razaranja, elementarnih nepogoda i krađa*. Ukrainčik, Uršić, 1999: 8

hrvatskih prostora, ovoj zadaći se moglo u potpunosti posvetiti kako bi se stekla stvarna slika o razmjerima i oblicima razaranja te se u skladu s tim poduzele odgovarajuće mjere obnove.

No, nakon završetka rata nije se izgradila globalna strategija obnove, niti strategija obnove pojedinačnih spomenika od iznimne važnosti. Iako je popisivanje ratnih šteta bilo vrlo kvalitetno provedeno, ono se pokazalo.⁸⁶ Unutar državnog proračuna nije izdvojena zasebna stavka za obnovu u ratu oštećenih i razorenih spomenika, dok je sav rad bio prepušten Ministarstvu obnove s vlastitim kriterijima, inicijativama župnika i nekoordinirano s regionalnim i gradskim zavodima za zaštitu spomenika kulture.⁸⁷

4. 2. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori u Domovinskom ratu

Prostor sela Gora okupiran je na samom početku rata 1991. godina, a oslobođen je tek u vojno-redarstvenoj akciji „Oluja“ 1995. godine, kada je tijekom tri dana od neprijateljske vojske oslobođeno cijelo područje Banovine. Kao što je to bio slučaj na svim okupiranim hrvatskim prostorima, neprijateljska je strana paljenjem i miniranjem uništavala stambenu, crkvenu i javnu arhitekturu. Crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije u jesen 1991. godine zapalili su pobunjeni Srbi i Jugoslavenska narodna armija, a iduće godine u proljeće i minirali s ciljem brisanja svakog traga njezina postojanja. Od 1992. godine pa do oslobođenja, ostaci crkve su bili izloženi djelovanju atmosferilija koje su je dodatno oštetile.

4. 2. 1. Crkva prije miniranja

Posljednje građevinske promjene na crkvi koje su unijele nove vrijednosti, izvedene su tijekom 1863. godine kada se ona proširuje i obnavlja. Sve do 1991. godine većim dijelom ostatak će neizmjenjena. Prije rata bila je to uska i dugačka jednobrodna crkva s ravno zaključenim svetištem (Sl. 1).⁸⁸ Prostor broda bio je podijeljen na sedam jarmova, od kojih su prva tri jarma od ulaza u crkvu nastali tijekom proširenja 1863. godine, a ostala su četiri pripadala tijelu izvorne ranogotičke građevine. Kasnije dodani jarmovi vidljivi su u vanjskoj strukturi zida te razlici nagiba i visini krovišta (Sl. 2). Također, zidovi iz 19. stoljeća građeni su lomljenim kamenom, spolijama i manjom količinom opeke, dok su ranogotički jarmovi zidani pravilnim klesancima. Interijer je prostorno odijeljen sa šest pari masivnih zidanih polustupaca. Prva su četiri jarma nadsvođena sedrom zidanim križanim svodovima, a ostala tri, istog oblika, zidani su u opeci. Glavni ulaz nalazio se na zapadnom pročelju (Sl. 3), dok je

---

⁸⁶ Miletić, Fabris, 2014: 49

⁸⁷ Miletić, Fabris, 2014: 50

⁸⁸ Unutrašnje mjere: duljina 32,03 m, a širina 5,95-6,70 m. Miletić, 2014: 54

sporedni bio na južnom zidu s istočne strane zvonika (Sl. 4). Svjetlost je u crkvu dolazila kroz četiri polukružno zaključena prozora na južnom pročelju, jedan na sjevernom i kroz okulus na istočnom. Prostor svetišta bio je naglašen stepenicama koje su se nalazile na sredini predzadnjeg jarma.

Na sjevernom zidu u dužini zadnja dva jarma prislanjala se pravokutna sakristija, a s njene zapadne strane prigradena je kapela svete Ane kvadratičnog tlocrta dužine jednog jarma. Obje su građene od lomljenog kamena, kamenih spolija i manjom količinom opeke. S južne strane, nešto bliže zapadnom pročelju, nalazio se vitak i visok zvonik koji je vijencima bio podijeljen na tri zone (Sl. 5). Gornje dvije zone bile su rastvorene lučno zaključenim prozorima na sve četiri zida. Na najnižoj zoni nalazili su se masivni kontrafori. Ravno zaključena vrata u unutrašnjosti crkve vodila su na kameno spiralno stubište zvonika koje je vodilo do potkrovlja, a kasnije se nastavljalo drvenim. Osim na zidovima zvonika, vitki kontrafori nalazili su se duž južnog i istočnog pročelja crkve (Sl. 6). Bili su zidani pravilnim klesancima te na polovici svoje visine podijeljeni vijencem.

Interijer je bio bogato uređen. Miletić ga opisuje kao jedan od najljepših baroknih interijera na Banovini (Sl. 7).⁸⁹ Glavni oltar zauzimao je cijeli prostor svetišta, a imao je jedan od najljepših i najkvalitetnijih retabla 18. stoljeća na području Banovine (Sl. 8).⁹⁰ Na sjevernom zidu nalazila se propovjedaonica, također visoke kvalitete izrade, vjerojatno izrađena od strane istog majstora čije ime još nije poznato (Sl. 9). Osim glavnog oltara, u crkvi su se nalazila još četiri oltara iz 19. stoljeća, manje kvalitete nego glavni.⁹¹ Prostor crkve bio je okružen pravokutnim cinktorom s četiri ugaone kule koji se u svojoj pojavnosti nije bitno mijenjao od obnove 1742. godine.

Tijekom 1980-ih godina župnik Franjo Dunaj temeljito je obnovio crkvu koja je rat dočekala u uređenom i dobro održavanom stanju.

4. 2. 2. Crkva nakon miniranja i jednodnevni posjet Banovini 24. kolovoza 1995.

Selo Gora oslobođeno je od srpskih snaga tijekom vojno-redarstvene akcije „Oluja“ početkom kolovoza 1995. godine. Već 24. kolovoza jedna je grupa članova Komisije za popis

---

⁸⁹ Miletić, 1997: 128

⁹⁰ Baričević, 2008: 131

⁹¹ U četvrtom jarmu nalazio se oltar sa skulpturama svetog Antuna i svetog Roka te slikom svetog Antuna, nasuprot njemu oltar sveta Tri kralja s kipovima svetog Valentina i svetog Florijana, a u petom jarmu oltar svetog Ivana Krstitelja s kipovima svetog Ćirila i svetog Metoda. Miletić, 1997: 134

ratnih šteta na spomenicima kulture došla na područje Gore.⁹² Osim Gore u ovom jednodnevnom obilasku Komisija je posjetila Hrvatsku Kostajnicu i Hrastovicu, a cilj obilaska bio je zabilježiti osnovne podatke o zatečenom stanju graditeljske baštine na oslobođenom području nakon duge četiri godine ratnih razaranja. Rani uvid u stanje urušenih objekata trebalo je omogućiti službama zaštite da se što prije i što kvalitetnije pripreme za rad na njihovoj obnovi.

Kao što je već navedeno, tijekom rata crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori zapaljena je i minirana. Izvještaj stanja u kojemu se nalazila te istraživanja njezinih ruševina detaljno je zabilježio Miletić.⁹³ Kao jedan od članova Komisije koja dolazi na prostor Gore 24. kolovoza, Miletić piše kako je crkva zatečena u veoma ruševnom stanju: „*Ostali su samo zidovi, eksplozijom dijelom razrušeni i potpuno rastreseni, pretežno njezina istočnog dijela.*“⁹⁴ Prostor na kojemu se nekada nalazila bogato opremljena i dobro održavana crkva, 1995. godine bio je zasut spaljenim i razrušenim građevinskim materijalom te obrastao gustim raslinjem (Sl. 10).

Već samim pogledom na stupanj očuvanosti crkve, članovi Komisije mogli su zaključiti da je najveća količina eksploziva bila postavljena kraj podnožja zvonika od kojega je ostala samo velika hrpa razasutog građevinskog materijala. Od snage te eksplozije urušio se i dio južnog pročelja uz koje se zvonik nalazio (Sl. 11). Također, s obzirom na oštećenost istočnog dijela crkve, pretpostavilo se da je drugi eksploziv bio postavljen u nišu sakrarija svetišta istočnog pročelja, što se kasnijim istraživanjem potvrdilo točnim. Posljednji aktivirani eksploziv nalazio se u unutrašnjosti crkve uz južni polustupac čija je pozicija točno na polovici ranogotičkog zdanja građevine. Pronađena su još tri neaktivirana eksploziva koja bi svojom aktivacijom crkvu vjerojatno srušila do temelja.

Zidovi su bili zatečeni u stanju koje nije omogućavalo sanaciju nekom od poznatih građevinskih metoda, nego je bila nužna preventivna razgradnja.⁹⁵ Svi svodovi bili su urušeni, a dijelovi pročelja naginjali su se prema van. Nepropravljivo oštećeno bilo je istočno pročelje koje je eksplozijom izbačeno iz svog prijašnjeg položaja 20-ak cm te je u njegovom središtu od okulusa pa sve do tla bila velika rupa (Sl. 12). Zidovi prizidanog zapadnog dijela iz 19. stoljeća bili u nešto boljem stanju od prekrivenih barokizacijom ranogotičkih zidova. Južni zid procjenjen je kao statički najnesigurniji, dok su sjeverni od rušenja spašavale kapela svete

---

⁹² Na jednodnevnom obilasku Banovine 24. kolovoza bili su: Vid Barac, Renato Cottiero, Zorislav Horvat, Drago Miletić, Tomislav Petrinec, Vlado Ukrainčik i Božo Uršić. Miletić, 1997: 134

⁹³ Miletić, 1997: 135

⁹⁴ Miletić, 1997: 128

⁹⁵ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 128

Ane i sakristija koje su ostale stajati u svojoj čitavoj visini zida, iako pune pukotina i deformacija (Sl. 13).⁹⁶

Prema kategorizaciji oštećenosti povijesnih građevina, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori svrstana je u posljednju, šestu kategoriju.⁹⁷ U tu kategoriju svrstavane su građevine koje su neupotrebljive, pogođene projektilom velikog kalibra, s više pogodaka, razorene ili srušene podmetnutim eksplozivom. Kod takvih građevina požar nije na vrijeme lokaliziran tako da je izgorjela drvena konstrukcija građevine kao i sva oprema. Od građevnih materijala sačuvano je manje od 10%, a posljednja karakteristika šeste kategorije navodi da ako postoji odgovarajuća dokumentacija, moguće ju je rekonstruirati ili faksimilski obnoviti.⁹⁸ Osim crkve dijelom je uništen i cinktor koji ju je okruživao, dok je župni dvor, izgrađen u prvoj polovini 19. stoljeća, bio zapaljen. Od župnog dvora ostao je dio zida, dosta urušen u gornjoj zoni te dio svodova u prizemlju.⁹⁹ Obnova se požurivala te je na kraju izvedena s nekoliko pogreški koje se odnose na blaži nagib krovišta nego je to bilo prije, betonski vijenac te korištenje neprimjereno oblikovane vanjske stolarije.¹⁰⁰ Nakon obnove župni dvor korišten je za liturgijske potrebe sve do rekonstrukcije crkve. Kapela svetih Ivana i Pavla koja se nalazila u blizini župne crkve, građena 1761. godine, stradala je već tijekom Drugog svjetskog rata pa je Domovinski dočekala s velikim dijelom urušena krovišta i bez vrijednog inventara. Svrstana je u treću kategoriju oštećenosti, a zbog svog prijašnjeg lošeg stanja nije bila važna meta ratnih razaranja.

No, ipak je od velikog razaranja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori proizašlo nešto neočekivano dobro, kao što navodi Miletić da je „*kratak posjet Gori izazvao u nama podijeljene osjećaje*.“¹⁰¹ Iz oštećenih i ruševnih zidova barokizirane crkve na pojedinim mjestima izvirivali su ranogotički arhitektonski elementi. Pažnju članova Komisije koja je zabilježavala stanje crkve privukao je kameni pupoljak ranogotičkog kapitela koji je izvirivao iz oštećenog dijela baroknog polustupca (Sl. 14). Potaknuti time, počeli su priručnim sredstvima otvarati ostale dijelove zida te su ubrzo pronašli još nekoliko ulomaka i cijelih

---

⁹⁶ Miletić, 1997: 136

⁹⁷ Pri izradi ove kategorizacije zadržana je osnovna shema kategorizacije upotrebljivosti i oštećenosti građevina koja je načinjena i provjerena i prije, u procjenama šteta od potresa na spomenicima kulutre, kao i u procjenama oštećenja nespomeničkih građevina. Ukrainčik, Uršić, 1999: 12

⁹⁸ Ukrainčik, Uršić, 1999: 13

⁹⁹ Obnovljeno je na inicijativu crkvenog odbora i Konzervatorskog odjela, u organizaciji Ministarstva razvitka i obnove.

¹⁰⁰ Petrinec, Visin, Petrić, 1999: 111

¹⁰¹ Miletić, 1997: 128

kamenih elemenata ranogotičke crkve.¹⁰² Vrlo brzo su zaključili kako pred njima stoje ostaci zidova „*ako ne najstarije, onda svakako jedne od starijih „sačuvanih“ crkava na području čitave zagrebačke nadbiskupije*“.¹⁰³

5. POČETNI RADOVI NA REKONSTRUKCIJI CRKVE

Komisija za popis ratnih šteta na spomenicima kulture 7. rujna 1995. predala je „Izvješće o jednodnevnom obilasku Perinje i Kostajnice s nekim temeljnim konzervatorskim smjernicama i napomenama“ te istaknula potrebu što hitnije intervencije u Gori s obzirom na ustanovljenu visoku vrijednost ostataka.¹⁰⁴ Hitni aproksimativni troškovnik prve faze radova izrađen je 15. travnja 1996., a isti je ponovljen kasnije u jesen kao Zahtjev Ministarstvu kulture za financiranje radova u 1997. godini.¹⁰⁵ Ministarstvo kulture prihvatilo je zahtjev HRZ-a i uvrstilo Goru u Program zaštitnih radova te odobrilo sredstva, ali u znatno manjem iznosu od zatraženog.¹⁰⁶ Na raščišćavanju ruševina i istraživanju crkvenih zidova radili su prof. Miletić, d.i.a. Valjato Fabris i restaurator Štimac, dok je za izvođenje graditeljskih radova od pet ponuđača odabrana najpovoljnija ponuda poduzeća „Andrašek“ iz Petrinje.¹⁰⁷ Prije početka radova svi nalazi i zidovi crkve detaljno su dokumentirani grafički, fotografski i video snimkama. Fotogrametriju je izveo Zavod za fotogrametriju Geodetskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a videodokumentaciju Krunoslav Tišljar, vanjski suradnik HRZ-a.

5. 1. Radovi 1997. godine

Tijekom 1997. godine pod vodstvom navedenih stručnjaka HRZ-a započeli su prvi radovi obnove župne crkve u Gori.¹⁰⁸ Bilo je potrebno demontirati preostale ruševne zidove, raščistiti sve ruševine te provesti arheološko istraživanje unutar crkve. Svi ovi radovi morali su se izvoditi vrlo pažljivo s obzirom na tri moguća problema.¹⁰⁹ Prilikom uklanjanja starijih zidova i uklanjanja ruševnog materijala trebalo je obratiti pozornost na brojne nalaze

---

¹⁰² Veliki polukapitel, dijelovi većeg polustupa, još jedan otučeni bočni polukapitel. U urušenom materijalu nekoliko ulomaka arhitektonske plastike.

¹⁰³ Miletić, 1997: 129

¹⁰⁴ Od 7. rujna 1995. godine, nalazi se u Arhivu HRZ-a.

¹⁰⁵ Troškovnik su na traženje Državne uprave izradili Zorislav Horvat i Drago Miletić. Miletić, 1998: 6

¹⁰⁶ Zatraženo je 551 640 kn, a odobreno 280 000 kn. Miletić, 1998: 6

¹⁰⁷ „Ovom smo izvođaču radova dali prednost također zbog činjenice da je istodobno izvođač vrlo zahtjevnih radova na obnovi crkve svetog Lovre u Petrinji i župne crkve u Topuskom, te da je vrlo kvalitetno izvršio obnovu crkve svetog Jantola u Dvorišću kraj Gline, a sve prema projektnoj dokumentaciji Renata Cottiera.“ Miletić, 1998: 6

¹⁰⁸ Radovi su se održavali od 15. rujna do 21. studenog.

¹⁰⁹ Miletić, 1997: 137

srednjovjekovne arhitektonske plastike o čijoj će količini i stupnju očuvanosti ovisiti obnova crkve. Također, trebalo je paziti na nekontrolirano urušavanje nestabilnih struktura zida i obratiti pozornost na moguće zaostale neaktivirane eksplozivne naprave. Prvi radovi usmjereni su na istočno pročelje zbog opasnosti za radnike na terenu, a nakon toga se radilo na svodnim pojasnicama u barokiziranom dijelu crkve. Slijedilo je raščišćavanje unutrašnjosti u kojoj je urušeni materijal bio do visine 6 metara te demontiranje baroknih polustupaca u kojima su se nalazili spolije ranogotičke templarske crkve. Svi barokni dijelovi koji u svojoj strukturi nisu sadržavali veće vrijednosti ili arhitektonske elemente srednjovjekovne crkve, uklonjeni su i odvezeni na odlagalište.

Raščišćavanjem ruševina izdvojeno je 157 ulomaka ili cijelih elemenata arhitektonske plastike.¹¹⁰ Analizom sačuvanih dijelova bilo je moguće utvrditi sve bitne elemente za rekonstrukciju ranogotičke templarske crkve. Pronađeno je svih šest velikih kapitela, a od bočnih polukapitela nedostaje jedan od njih dvanaest. Neki nalazi su u većoj ili manjoj mjeri oštećeni, ali postojali su svi potrebni podaci za njihovu rekonstrukciju.¹¹¹ Polukapiteli i kapiteli pronadjeni na ovom lokalitetu čine najveći niz ranogotičkih kapitela ukrašenih biljnim motivima na području kontinentalne Hrvatske (Sl. 15, 16). Osim njih pronadjeni su elementi pojasnica (Sl. 17), tanjih bočnih stupova i manji broj elemenata svodnih rebara (Sl. 18). Na zidovima je sačuvan oblik ranogotičkog svodnog jedra prema kojemu se mogu odrediti svi elementi elevacije unutrašnjosti.

Od dvaju sakrarija pronadjeni su elementi onog koji se nalazio u južnom zidu, dok je onaj iz istočnog uništen s obzirom da je u njemu bio postavljen eksploziv. U ostacima zidova istočnog dijela bilo je vidljivo tjeme šiljatolučnog ranogotičkog prozora, a u urušenju je pronadjen građevinski materijal klupčice i doprozornika. Nije pronadeno dovoljno elemenata za rekonstrukciju glavnog ulaza u crkvu zapadnog pročelja, ali su pronadjeni dokazi postojanja sporednih vrata na južnom pročelju koja su prigradnjom baroknog zvonika bila pomaknuta za pola metra prema istočnom pročelju.

Neočekivanim nalazima pripadaju dvije rustično klesane glave uklesane kao spolije u baroknu crkvu.¹¹² Pronadjeni su i ostaci arhitektonske plastike koja nije pripadala ranogotičkoj crkvi nego starijoj romaničkoj građevini na čijim je temeljima izgrađena templarska. Ti ostaci posebne vrijednosti bili su ugrađeni kao spolije u ranogotičku crkvu te je postojanje te crkve dodatno potvrđeno zaštitnim arheološkim istraživanjem 1998. godine.

---

¹¹⁰ Miletić, 1998: 3

¹¹¹ Miletić, 1997: 138

¹¹² Miletić, 1997: 139

5. 2. Radovi 1998. godine

Tijekom 1998. godine nakon posljednjih raščišćavanja ruševina započelo se s demontiranjem preostalih zidova crkve te su se nastavila arheološka istraživanja. Izvođač radova bilo je poduzeće „Andrašek“ iz Petrinje, istraživanja je vodio stručni tim HRZ-a, a Ministarstvo kulture prema Programu kulturnog razvitka Republike Hrvatske odobrilo je nova sredstva.¹¹³ Prije početka radova izrađena je analiza stanja preostalih zidova i zatraženo mišljenje o mogućnosti njihova ponovnog korištenja.¹¹⁴ S obzirom na velika oštećenja, stručnjaci su zaključili kako zidovi ne bi uspješno podnijeli nova opterećenja i da je jedino dostupno rješenje bila njihova destrukcija. Odlučeno je uklanjanje svih zidova, osim dijelova južnog i sjevernog pročelja, koji su se demontirali neposredno prije početka zidarskih radova na rekonstrukciji kako bi majstori mogli najbolje upoznati zahtjeve obnove s kojima će se susretati.¹¹⁵

U ovoj je godini kao i prethodne pronađeno mnogo elemenata arhitektonske plastike koji su pohranjeni u uređeni prostor gospodarskog objekta uz župni dvor.¹¹⁶ Među njima ističu se nalaz lučnog nadvoja ukrašen palmetama (Sl. 19), masivna samostojeća škropionica koja je kao spolij bila ugrađena u južno pročelje ranogotičke crkve (Sl. 20) te dvodijelna škropionica uzidana u baroknu kapelu svete Ane tijekom barokizacije (Sl. 21). Dodatno je istraživani sporedni ulaz južnog pročelja, a za izvorno zapadno pročelje crkve značajni su pronađeni lučni spoliji vjerojatno bili njegov dio, možda čak i samog portala te devet lučnih elemenata koji su pripadali rozeti pročelja.

Pronalazak romaničkih elemenata arhitektonske plastike posebno je potaknuo istraživanje i potragu za ostacima najranijeg romaničkog zdanja crkve u Gori. Pronađeni su dijelovi njezina temelja. Posebno je značajan pronalazak polukružne romaničke apside koja se nalazila ispod svetišta ranogotičke crkve (Sl. 22). Njeno detaljnije istraživanje provest će se tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja koja su se odvijala od 2008. do 2011. godine. Apsida se nalazila na dubini od približno dva metra, a njeni kameni ostaci u visini od pola metra. Prilikom gradnje nije upotrebljavan vezivni materijal, ali je ona bez obzira na to bila

---

¹¹³ Odobreno 300 000 kn za nastavak istraživanja, obradu arhitektonske plastike i demontažu zidova crkve. Radovi su se odvijali od 24. kolovoza do 20. studenog. Valjato Fabris, Miletić, 1998: 4

¹¹⁴ Ovaj dio posla ugovoren je s vanjskom suradnjom s „Lokošek projektom“ iz Zagreba. Valjato Fabris, Miletić, 1998: 4

¹¹⁵ Miletić, 1997: 141

¹¹⁶ Ovaj objekt građen je 1862. godine, a za vrijeme Domovinskog rata zapaljen je i razaran. Obnovljen je prije istraživanja 1997. godine kako bi se u njega odlagali dijelovi arhitektonske plastike pronađene tijekom istraživanja ruševina.

čvrste građe. Na građu apside naslonila se druga polukružna struktura, pliće postavljena, manje čvrsta i nepoznate namjene.¹¹⁷

5. 3. Zaštitna arheološka istraživanja od 2008. do 2011. godine

Sljedeća arheološka istraživanja pod vodstvom HRZ-a odvijat će se 2003. godine. Grupu stručnjaka vodila je dr. sc. Ana Azinović-Bebek, istražujući temelje zapadnog pročelja, ranogotičke crkve te temelje proširenja crkve iz 19. stoljeća.¹¹⁸ Nakon toga arheološka istraživanja od 2008. do 2011. proveo je Institut za arheologiju, a voditelj ovih istraživanja bio je dr. sc. Juraj Belaj. Tijekom tri godine istražena je vanjska strana temelja ranogotičke crkve, ali i dva rova istočno i zapadno od crkve te prostor sakristije (Sl. 23). Dodatno je istražena već spomenuta romanička apsida, potvrđeno je da je sakristija crkvi prizidana naknadno te su uočena određena nepravilna pružanja temelja romaničke crkve u odnosu na ranogotičku.¹¹⁹

Pronađeno je 424 groba u tri horizonta ukopavanja od kojih je za ovu temu najznačajnija najstarija faza ukopavanja jer potvrđuje postojanje romaničke crkve. Unutar grobova pronađeni su brojni sitni nalazi koji se mogu povezati s prisutnošću templara i ivanovaca u Gori.¹²⁰ Među njima ističu se nalazi rezbarene koštane pređice (Sl. 24) i okrugli broš s ugraviranim natpisom (Sl. 25). Zanimljivo je kako je koštana pređica bila u kosturnici u kojoj su bile uredno položene kosti groba vjerojatno poremećenog prilikom gradnje ranogotičke crkve, što potvrđuje da su templari neko vrijeme koristili romaničku crkvu, ako je ova pređica zaista pripadala nekom templaru.¹²¹ Ova zaštitna arheološka istraživanja vrlo su važna kao potvrda onoga što se nagovještavalo literarnim izvorima, ali nije se moglo sa sigurnošću tumačiti.

6. ANALIZA, VALORIZACIJA I PRIJEDLOG KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKIH RADOVA

Analizu i valorizaciju svih nalaza prilikom raščišćavanja ruševina proveo je prof. Drago Miletić. Na temelju valorizacije zajedno s d.i.a. Marijom Valjato Fabris 2002. godine izradio je idejni projekt obnove. Rezultate istraživanja, njihov tijek te tijekom obnove u ovom radu opisivani su prema radovima koje je objavljivao u stručnim časopisima. Vrlo je detaljno iznio sve važne podatke kako bi jednostavnim pristupom šira znanstvena te laička zajednica

---

¹¹⁷ Belaj, Sirovica, 2007: 59

¹¹⁸ Azinović-Bebek, Pleše, 1999: 27

¹¹⁹ Belaj, Sirovica, 2007: 59

¹²⁰ Belaj, Sirovica, 2007: 59

¹²¹ Belaj, Sirovica, 2007: 61

razumjela i informirala se o važnosti povijesnog, umjetničkog i kulturnog značaja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije te razumjela odabir obnove u vidu rekonstrukcije ranogotičke građevine.

6. 1. Valorizacija

Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori urušena u Domovinskom ratu, izvorno je bila ranogotička templarska crkva izgrađena na temeljima starije romaničke. O izgledu romaničke crkve vrlo malo toga je poznato. Prema darovnici kralja Andrije II. i zaštitnim arheološkim istraživanjima ruševina barokizirane crkve, dokazalo se njeno postojanje i potvrdili templari kao zadnji vlasnici koji će na temeljima stare izgraditi novu crkvu. Ranogotičko templarsko zdanje srušeno je tijekom osmanlijskih osvajanja, osposobljeno za svoje primarne funkcije 1705. godine, a barokizirano od 1726. do 1736. godine. Tijekom 18. stoljeća obnovit će se cinktura i prigraditi kapić. Posljednja značajna promjena na crkvi, njezino je proširenje 1863. godine. Do Domovinskog rata nije značajnije mijenjana. Od šest graditeljskih faza crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije svojom se vrijednošću istaknula ranogotička. Tijekom postupka valorizacije, Miletić navodi posebne vrijednosti ovog sloja.

Viteški red templara značajna je povijesna crkvena organizacija koja na područje Hrvatske dolazi s namjerom da osigura nesmetani prolaz vitezova i hodočasnika prema Svetoj zemlji. Na prostorima kroz koje prolaze na dar dobivaju brojne posjede, preuzimaju postojeće crkve ili grade nove. Sa sobom donose graditeljske ideje i rješenja iz najnaprednijih europskih sredina, što je vidljivo i u crkvi koju početkom 13. stoljeća grade u Gori. Miletić napominje kako se među ostalim često spominjanim templarskim crkvama kao što su sveti Martin kraj Našica, sveti Brcko u Brckovljanima i sveti Martin u Dugom Selu, ne prepoznaju arhitektonske značajke sakralnog graditeljstva templara u njihovoj cjelini, nego samo u detaljima. Crkvu u Gori smatra jedinstvenom ne samo na području nekadašnjeg ugarskog kraljevstva, nego i znatno šire.¹²²

Francuski utjecaj na sredinu kontinentalne Hrvatske razvijenog srednjeg vijeka očituje se u određivanju titulara crkvi. Kult Djevice Marije prvi put se javlja tek u 12. stoljeću kada ga širi sveti Bernard. Velik broj gotičkih katedrala Francuske posvećene su Djevici Mariji, a ubrzo se taj trend posredstvom crkvenih redova širi i na područje kontinentalne Hrvatske. S obzirom na rano vrijeme gradnje, može se zaključiti kako je ranogotička crkva u Gori bila

---

¹²² Miletić, Valjato Fabris, 2014: 57

prva crkva s titularom Djevice Marije na prostorima kontinentalne Hrvatske, nakon čega će se on uvelike proširiti na ostale templarske i cistercitske crkve.¹²³ Titulari crkva obično se ne mijenjaju u slučaju gradnje nove crkve na starim temeljima. Postoji sumnja kako je starija romanička crkva imala istu posvetu koja prema tome utjecaj Francuske u Goru dovodi prije pojave templara na tom području.

Vrijeme izgradnje crkve moglo bi se povezati s vrlo ranom pojavom gotičkih stilskih oblika u Hrvatskoj.¹²⁴ Neki istraživači pojavu gotike vide oko 1275. godine u izgradnji zagrebačke katedrale, dok je neki vide u arhitekturi cistercitske crkve u Topuskom čija gradnja datira u prvo desetljeće 13. stoljeća. Prema dijelovima arhitektonske plastike može se pretpostaviti suradnja veće cistercitske majstorske radionice u Topuskom s manjom templarskom u Gori te se može ustanoviti širenje ranogotičkih stilskih oblika od ta dva središta prema prostorima srednjovjekovne Slavonije.¹²⁵

Prema iznesenim podacima, rezultatima istraživanja u ratu razrušene barokizirane izvorne ranogotičke crkve te podacima povijesnih graditeljskih faza detaljnije obrađenih u prvom dijelu ovog rada, može se sa sigurnošću zaključiti kako su u templarskom graditeljskom ostvarenju sadržane najviše umjetničke, kulturne i povijesne vrijednosti.

6. 2. Prijedlog obnove

Nakon valorizacije svih razvojnih mijena, otvorila se mogućnost za nekoliko različitih načina obnove: obnovu posljednjeg živog sloja, prezentaciju baroknog sloja, prezentaciju slojevitosti crkve; pri čemu se prikazuju najvredniji dijelovi templarskog i baroknog sloja te prezentaciju najvrjednijeg templarskog sloja crkve utvrđenog valorizacijom.¹²⁶

Obnovu posljednjeg živog sloja crkve priželjkivala je većina mještana što je sasvim razumljivo s obzirom na to da se ljudi teško odvajaju od vizure okoline u kojoj žive, posebice ako im je pogled na nju nasilno oduzet, ako su protjerani iz svog kraja te svojim povratkom žele nastaviti gdje su stali prije strahovitih ratnih zbivanja.¹²⁷ Za provedbu faksimilske rekonstrukcije posljednjeg živog sloja postojali su svi potrebni podaci, ali njeno izvođenje ne bi bilo opravdano s obzirom na to da se ratni objekti faksimilski rekonstruiraju samo u slučaju iznimno velike važnosti. Također, obnovom posljednjeg živog sloja negirao bi se najvrjedniji templarski sloj crkve.

---

¹²³ Miletić, 1997: 147

¹²⁴ Miletić, 1997: 149

¹²⁵ Miletić, 1997: 149

¹²⁶ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 129

¹²⁷ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 128

Dodatan razlog zašto bi bilo pogrešno vratiti crkvu u zdanje kakvo je imala prije razaranja u ratu veže se uz barokizaciju koja nije donijela nove arhitektonske vrijednosti, a upravo je takav nepromijenjeni oblik crkva sadržavala prije rata. Najvrjedniji dio barokizirane crkve predstavljao je njezin kvalitetno opremljen interijer, posebno vrijedni bili su glavni oltar i propovjedaonica. No, cjelokupni inventar izgorio je prilikom paljenja crkve u jesen 1991. godine. Obnovom i barokizacijom arhitektura crkve nije dobila značajne barokne stilske vrijednosti. Naprotiv, dobila je nezgrapno proširenje prostora ispred crkve koji je izveden u svrhu zadovoljavanja praktične potrebe bez obaziranja na skladnost oblika i umjetničku vrijednost starog objekta. Neka od stilskih značajki baroknog stila je visoki i vitki zvonik i kapela svete Ane prigradna sakristiji. Obnova posljednjeg živog sloja i prezentacija baroknog sloja zbog navedenih razloga ne bi bile u skladu sa zaštitnim načelima te bi zadovoljile samo mještane koji bi tim postupcima potisnuli važan dio povijesnosti mjesta. Time bi brojni dijelovi arhitektonske plastike templarske crkve bili izloženi u muzejima gdje bi ih se iz stanja aktivne izvorne funkcije oblikovanja i konstrukcije zgrade pretvorilo u neživu materiju eksponata.¹²⁸

Izvođenje obnove s ciljem prezentacije najvrjednijeg templarskog sloja crkve nije najbolje moguće rješenje s obzirom da nedostaje dovoljna količina podataka o izgledu zapadnog pročelja, posebice glavnog ulaza. Također, tom obnovom ne bi se obnovila sakristija koja je današnjim liturgijskim zahtjevima itekako potrebna. Najbolje rješenje obnove crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori bila bi prezentacija slojevitosti crkve pri čemu se pokazuju najvredniji dijelovi templarskog i baroknog sloja. U najvećoj mjeri obnovio bi se ranogotički sloj, dok bi nepoznati arhitektonski elementi bili zamijenjeni baroknim zdanjem kao u slučaju portala baroknog pročelja. Idejni projekt crkve s detaljnim obrazloženjima i planovima izrađuje se 2002. godine, a radovi na prezentaciji slojevitosti crkve intenziviraju se tijekom 2010. godine.

6. 3. Idejni projekt iz 2002. godine

Idejni projekt rekonstrukcije ranogotičke crkve izradili su d.i.a. Marija Valjato Fabris i prof. Drago Miletić. Prema projektu predviđena je u najvećoj mjeri rekonstrukcija templarske ranogotičke crkve, a to podrazumijeva „*strogo poštivanje izvornosti njezine geometrije, vanjskog i unutarnjeg izgleda, korištenje u gradnji istih vrsta materijala, jednaku površinsku*

---

¹²⁸ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 54

*obradu kamena i zida, izvedbu jednake konstrukcije koja se kao dobra potvrdila kroz stoljeća, i korištenje u najvećoj mogućoj mjeri jednake tehnologije gradnje.*¹²⁹

6. 3. 1. Rekonstrukcija templarskog sloja

U idejnom projektu navodi se kako se za rekonstrukciju ranogotičke crkve raspolagalo sa svim relevantnim informacijama, sačuvanim izvornim dijelovima arhitektonske plastike koji su pronađeni *in situ* ili u urušenjima. Nakon uklanjanja ruševina bilo je moguće očitati tlocrtni oblik (Sl. 26, 27) te sve elemente koji su određivali elevaciju glavnog broda (Sl. 28): baze, debla i kapitele stupova, otisak jedara svoda, niše, prozore i južna vrata.¹³⁰ Nije bio poznat izgled portala zapadnog pročelja, mrežište rozete, ni završetka predturskog zvonika na preslicu. Ovi dijelovi će se rekonstruirati usporedbom sa sličnim primjerima te kompromisnom zamjenom s dijelovima iz baroknog razdoblja.

Vrlo je važno da se rekonstrukcija u što većoj mjeri izvede u izvornom materijalu koji bi trebao biti obrađivan na isti ili sličan način kao što su to radili templarski majstori. Izvorni dijelovi bili su građeni od vrlo mekanog i poroznog organogenog vapnenaca i vapnenačkog pješčenjaka biokalkarenita. Nestali dijelovi arhitektonske plastike trebali bi biti isklesani iz istog tog materijala. Pročelni klesanci na sebi su imali tragove korištenog alata, kao što su tragovi pile i širokog dijetla te su se novoisklesani dijelovi trebali tretirati na isti način. Kao vezivno sredstvo cement je strogo zabranjen zbog svojih nepovoljnih sastojaka, dok bi se materijali trebali vezivati vapnom koje će se koristiti i za bojanje.

Konstruktivna su se izvorna rješenja kroz skoro osam stoljeća pokazala vrlo dobrim pa se predvidjelo njihovo korištenje u rekonstrukciji. Crkva je dugi period 17. stoljeća bila bez krova, ali se zidovi nisu degradirali do te mjere da se nisu mogli upotrijebiti u baroknoj obnovi.¹³¹ Kod pokrova krova učinit će se manji ustupak zbog izdržljivosti materijala. Umjesto šindre upotrijebit će se ariševa šindra. Također, iznimka će se učiniti u drvenoj krovnoj konstrukciji koja će se izraditi prema suvremenim standardima jer nema sačuvanih izvornih konstrukcija toga doba pa nije poznato kako su one točno bile napravljene. Ustupci su opravdani s obzirom na to da je jedan od bitnih ciljeva rekonstrukcije, osim vraćanja starog izgleda građevine, uspostavljanje njene stabilnosti i osiguravanje trajnosti materijala. Ustupak izrade krovne konstrukcije nije pružao nikakvu drugu mogućnost nego da se koriste suvremeni standardi, što ne umanjuje kvalitetu rekonstrukcije.

---

¹²⁹ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 129

¹³⁰ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 129

¹³¹ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 131

6. 3. 1. 1. Pročelja crkve

Pročelja crkve bila su teško oštećena miniranjem u Domovinskom ratu. Nakon čišćenja ruševina i demontiranja zidova ostavljeni su manji dijelovi sjevernog i južnog pročelja kako bi radnici mogli proučiti njihovu strukturu i ponoviti u novoj gradnji.¹³² Prije radova demontirali su se i ti ostaci te su se izgradili zidovi crkve u punoj visini od temelja. Temelje nije bilo potrebno prezidati, osim dijela temelja južnog pročelja na mjestu gdje je bio postavljen eksploziv.

Pročelja su zidana klesancima sa sljubnicama koje su bile ispunjene vapnenim mortom s vidljivim tragovima upotrebe alata. Klesanci su postavljeni u redove nejednakih visina te su se razlike u visinama ispravljale sljubnicama u koju se stavlja kameni ili opečni iver. U donjim zonama nekih dijelova pročelja zabilježen je raster klesanaca s nepravilnostima pa bi trebao biti identično ponovljen.¹³³

Na istočnom pročelju nalazio se jedan prozor, na južnom tri, a na zapadnom se nalazila rozeta. Pronađeni ostaci istočnog, dva južna prozora i okvir zapadne rozete pružili su mogućnost njihove rekonstrukcije. Nije poznato kako je izgledalo mrežište rozete te je odlučeno da se ono izvede prema komparativnim primjera iz Čazme i Medvedgrada što se smatralo najboljim rješenjem (Sl. 29). Iznad prozora istočnog pročelja na zabatu nalazio se građevinski otvor šiljatolučno zaključen koji je služio prilikom zidanja svoda nakon natkrivanja crkve te će se rekonstruirati prema podacima fotogrametrije. Vrata na južnom pročelju crkve rekonstruirat će se prema niši i otisku izvornog kamenog okvira te u urušenju pronađenim dijelovima okvira vrata „na ramena“ (Sl. 30). Od glavnih vrata zapadnog pročelja pronađen je samo jedan element nadvoja te će on biti rekonstruiran u baroknom stilu (Sl. 31). Barokni polukružno zaključeni portal bio je vrlo jednostavno oblikovan te se stilskim izgledom stapa sa zapadnim pročeljem crkve.

Poznate su sve informacije o kontraforima i nadtlošnom vijencu, dok za završni kameni vijenac nije pronađeno dovoljno dijelova koji bi mu se mogli sa sigurnošću pripisati. Predložilo se rješenje kamenog završnog vijenca s jednostavnim oblikom profilacije.

---

¹³² Miletić, Valjato Fabris, 2003: 132

¹³³ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 132

6. 3. 1. 2. Unutrašnjost

Zidovi unutrašnjosti bili su glatke, bijele, neravne i ožbukane površine. Pod je bio pokriven tavalama položenim na vapneni mort.¹³⁴ Prema računalnoj vizualizaciji unutrašnjosti idejnog projekta rekonstrukcije vidljivo je kako su tavole postavljene tako da stvaraju mrežu usporednu sa zidovima pročelja crkve, dok su tavole dijela svetišta postavljene pod kutem od 45°. Također, prema računalnoj vizualizaciji idejnog projekta svetište je istaknuto blago povišenom pozicijom u odnosu na ostali dio crkve iako ranogotička crkva nije imala istaknuto svetište (Sl. 32).

Sačuvani dijelovi većih polustupova i manjih bočnih stupova dali su dovoljno informacija za njihovu rekonstrukciju te će se koristiti u obnovi, a dijelovi koji nedostaju zamijenit će se novoklesanima. Od 22 kapitela jedan nije pronađen, a jedan je znatno oštećen. Ta dva isklesat će se prema primjerima dva izabrana sačuvana kapitela.¹³⁵

6. 3. 2. Zvonik

Iako je visoki zvonik barokizirane crkve bio simbol sela Gore i prepoznatljivo obilježje te crkve, njegova rekonstrukcija ne bi bila opravdana. U idejnom projektu ne navodi se zašto to ne bi bilo ispravno, ali razumljivo je kako barokni zvonik nije bio od iznimne umjetničke vrijednosti te bi se vrlo teško vizualno uklopio s rekonstruiranom ranogotičkom crkvom. Zaštitnim arheološkim istraživanjima pronađeni su dokazi postojanja i ostaci zvonika građena u predturskom razdoblju. Bio je zidan pravilnim klesancima pod pravim kutom južnog pročelja između prva dva kontrafora.¹³⁶ Zaključuje se kako je morao biti prislonjen na južno pročelje s obzirom da se s tri strane pruža sokol i klesanci su jednako obrađeni. Također, način gradnje i širina sugeriraju da je bio visok, a pri vrhu nosio zvono ili zvona.¹³⁷

6. 3. 3. Rekonstrukcija dijelova baroknog sloja crkve

Kompletna rekonstrukcija ranogotičkog sloja nije mogla biti moguća zbog nedostatka podataka o pojedinim njenim dijelovima kao što je zapadni portal, ali i zbog suvremenih crkvenih liturgijskih zahtjeva. Prema idejnom planu trebalo je izgraditi baroknu sakristiju, pjevalište i zapadni portal.

---

¹³⁴ Veličine 25 x 25 cm.

¹³⁵ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 132

¹³⁶ Dužine 328 cm i debljine 124 cm, a sačuvan u visini preko 3,5 m. Miletić, Valjato Fabris, 2003: 136

¹³⁷ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 136

6. 3. 3. 1. Sakristija

Predlaže se obnova sakristije kakva je bila prije proširenja po visini i širini iz 1864. godine. Nalazila se na sjevernoj strani crkve uz zid svetišta između prva dva kontrafora na koja se prislanjala. Pretpostavlja se da je imala jedan prozor na istočnom zidu jer se na tom mjestu kasnije probijaju vrata.¹³⁸ Prvotna jednostavna gradnja imala je samo vrata prema crkvi koja su vodila u prvi travej svetišta.

6. 3. 3. 2. Pjevalište

Pjevalište je dograđeno tijekom barokizacije od 1726. do 1736. godine te je srušeno u proširenju 1864. godine. Jedini njegovi ostaci su tragovi u sjevernom zidu gdje su se upirale drvene grede. Prema idejnom projektu predviđala se njegova obnova (Sl. 33). Planirala se izgradnja drvenog pjevališta s parapetnom drvenom kasetiranom ogradom sa suvremenim spiralnim stubama u sjeverozapadnom uglu crkve. Upitno je koliko barokno pjevalište crkve predstavlja neizostavni dio u ovoj rekonstrukciji s obzirom na samu veličinu crkve i pokušaja da se u što većoj mjeri prezentira ranogotički sloj.

6. 3. 3. 3. Zapadni potral

Istraživanjem nije pronađeno dovoljno ostataka ranogotičkog portala oštećenog zapadnog pročelja. Pronađen je tek jedan lučni element te dio baze za koji se sumnja da je pripadao portalu. Njegova obnova bila bi većim dijelom proizvoljna stoga se odlučuje na rekonstrukciju baroknog portala o kojemu postoji dovoljno dokumenata za obnovu.¹³⁹

7. TIJEK RADOVA I REZULTATI REKONSTRUKCIJE

Nakon izrade Idejnog projekta 2002. godine, Konzervatorski odjel u Zagrebu dao je suglasnost za izradu Glavnog i izvedbenog projekta te ishođenje potrebnih dozvola.¹⁴⁰ Oba projekta izradila je d.i.a. Marija Valjato Fabris, projekt statike izradio je d. i. a. Egon Lokošek poduzeća „Lokošek projekt“ d.o.o., a projekt elektrike i gromobrana Elektro Samobor d.o.o. U isto vrijeme kada se započinje s izradom Glavnog i izvedbenog projekta započinje se sa sakupljanjem dokumentacije i izvršavanjem svih radova koji su se trebali odraditi prije početka obnove. Provedena su ispitivanja mogućih lokacija vađenja kamena za obnovu, s

---

¹³⁸ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 136

¹³⁹ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 136

¹⁴⁰ Miletić, Valjato Fabris, 2104: 60

obzirom na njegovu kvalitetu, vlasničke odnose i minirani teren, za najpovoljniju lokaciju odabrao se prostor jugoistočno od crkve gdje je izvađena sva predviđena količina od 360 m² kamena.¹⁴¹ Kamen je izvađen u suradnji s dr. Brankom Crnkovićem i dipl. ing. geol. Mladenom Hvalom iz poduzeća „Kamen Pazin“. *To je prvi put u praksi zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj da je za obnovu jednog spomenika proveden takav postupak.*¹⁴²

7. 1. Problemi tijekom radova

Kao glavni problem vezan uz početak radova rekonstrukcije Miletić navodi manjak raspoloživih sredstava. Do 2007. godine sredstva je osiguralo samo Ministarstvo kulture, a župa i Nadbiskupija nisu pokazali očekivano zanimanje za obnovu.¹⁴³ Bez dodatnih investitora sumnjalo se da se odmah može započeti s intenzivnim radovima, a da su se ipak pribavila sva potrebna sredstva predviđalo se razumno razdoblje obnove crkve od tri godine.

Godine 2007. vođenje obnove ipak preuzima Zagrebačka nadbiskupija, a nakon ponovnog uspostavljanja Sisačke biskupije 2009. godine radovi se intenziviraju.¹⁴⁴ Biskupija preuzima sve radove te odabire poduzeće „Međimurje-graditeljstvo“ d.o.o., nadzornog inženjera d.i.a. Damira Foretića, a projektantski nadzor dogovoren je najprije s HRZ-om, a nakon odlaska radnog tima u mirovinu sklopljen je autorski ugovor s d.i.a. Marijom Valjato Fabris i prof. Dragom Miletićem.¹⁴⁵ Radovi su dva puta zaustavljeni. Jednom zbog arheoloških istraživanja koja su se izvodila od 2008. do 2011. godine oko istočnog dijela crkve i temelja, a drugi puta jer se odabrani kamen pokazao nedovoljno kvalitetnim.

Miletić piše kako je odabir lokalnog kamena bez imalo sumnje bilo najbolje rješenje s obzirom da u Hrvatskoj nije otvoren niti jedan kamenolom arhitektonskog kamena.¹⁴⁶ Pretpostavljala se njegova izdržljivost i kvaliteta jer je dugi period bio neoštećeno uklopljen u zidove ranogotičke građevine stare gotovo osam stoljeća. No, kamen se uskoro počeo rasipati te su njegova oštećenja bila najviše vidljiva na istočnom i južnom pročelju (Sl. 34, 35). Ubrzo

---

¹⁴¹ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 139

¹⁴² Miletić, Valjato Fabris, 2003: 139

¹⁴³ Miletić, Valjato Fabris, 2003: 139

¹⁴⁴ Siscijanska biskupija u povijesnim izvorima posljednji put spominje se u 10. stoljeću. Ponovno je uspostavljena bulom pape Benediktra XVI. 5. prosinca 2009. godine. Prvi i trenutni biskup bivši je pomoćni zagrebački biskup mns. Vlado Košić.

¹⁴⁵ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 69

¹⁴⁶ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 60

se odabire druga vrsta kamena, sitnozrnat i vapnenac koji se vadio iz kamenoloma Mukoša kod Mostara. Pokazalo se da je ovaj kamen još lošiji odabir i da je neotporan na mraz.¹⁴⁷

Treće biranje vrste kamena pokazalo se uspješnim. Za rekonstrukciju odabran je plivit, „koji je strukturom, bojom i, što je vrlo važno, cijenom, mnogo povoljniji od prethodnog, ali nakon svih loših iskustava, presudna je ipak bila postojanost na mraz.“¹⁴⁸

7. 2. Promjene u odnosu na izvedbeni projekt i troškovnik

Do završetka radova provedene su tri promjene u odnosu na izvedbeni projekt i troškovnik.¹⁴⁹ Prva promjena odnosi se na zidanje svodova prilikom koje se odabrala ušteda u materijalu koja je nadoknadila povećane troškove promjene kamena gradnje. Nisu zidani sedrom, nego su izvedene ferocementne ljuške. Druga promjena također se izvela zbog problema vezanih uz troškovnik. Predviđeno je da se 50% klesanaca pročelja izradi na radilištu, ali zbog nedostatka financijskih sredstava to nije bilo moguće pa se svi klesanci izrađuju u pilani.¹⁵⁰

Treća promjena odnosi se na prijedlog rekonstrukcije drvenog pjevališta. Tijekom radova procijenjeno je kako bi pjevalište zauzelo prevelik dio prostora crkve te narušio dojam ranogotičkog prostora. „Naime, to bi bio dominantni i vizualno velik, tamni, a time i teški volumen u razmjerno malom, svijetlom prostoru, kojega nije bilo u ranogotičkoj fazi crkve, čijoj smo cjelovitoj rekonstrukciji težili.“¹⁵¹

7. 3. Završetak radova i današnja crkva

Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori proglašena je Marijanskim svetištem, Majke naših stradanja, na Veliku Gospu 15. kolovoza 2013. godine. Proglašenje je predvodio sisački biskup Vlado Košić. Crkva je u tom periodu bila okružena skelama te joj nije uređen interijer. Gradnja i interijer dovršit će se dvije godine kasnije te je crkva blagoslovljena 8. prosinca 2015. godine, a blagoslov predvodi biskup Vlado Košić.

---

¹⁴⁷ Kamen tog kamenoloma upotrebljavan je u rekonstrukciji mostarskog Starog mosta i crkve u Voćinu.

Prijedlog obnove crkve u Gori ovim kamenom predložio je „Kamen Pazin“. Miletić, Valjato Fabris, 2014: 59

¹⁴⁸ U odabir kamena uključen je dr. Ivan Tomašić s RGN fakulteta. Plivitom su građeni svi spomenici u Jajcu, a Jajce ima oštru kontinentalnu klimu. Miletić, Valjato Fabris, 2014: 61

¹⁴⁹ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 59

¹⁵⁰ Konzervatorsko-restauratorske radove na kamenoj plastici izveli su restauratori Kamenko Klofutar, Tonko Fabris i Danijel Štimac, a klesarske radove poduzeće „Kamen Pučišća“ d.o.o., Miletić, Valjato Fabris, 2014: 60

¹⁵¹ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 61

7. 3. 1. Eksterijer

Župna crkva u Gori rekonstruirana je ranogotička templarska građevina s nekim arhitektonskim oblicima preuzetim iz njezina baroknog razdoblja. Pravokutno tijelo građevine pravilno je orijentirana jednostavna dvorana sa svih strana uokvirena tankim i visokim kontraforima (Sl. 36, 37, 38). Po dva ugaona kontrafora nalaze se na zapadnom i istočnom pročelju, tri kontrafora na sjevernom od kojih je jedan ugaoni i pet na južnom od kojih su dva ugaona. S južne strane crkve između prvog i drugog kontrafora zapadne polovice crkve nalazi se visoki tanki zvonik na preslicu s dva polukružno zaključena otvora pri vrhu u kojima su smještena zvona. Zapadno i istočno pročelje zaključeni su zabatom. Na ranogotičkom osnovnom tijelu građevine nalaze se dva ulaza u crkvu, glavni na zapadnom (Sl. 39) i sporedni na južnom pročelju između trećeg i četvrtog kontrafora (Sl. 40). Portal glavnog ulaza nije izvorni ranogotički s obzirom da za njegovu rekonstrukciju nije postojalo dovoljno podataka pa se kao najbolje rješenje nametnula rekonstrukcija baroknog portala. Iznad portala nalazi se rozeta (Sl. 41) čije mrežište također nije poznato te je konstruirano prema sličnim primjerima crkvi u Čazmi i Medvedgradu. Na južnom i istočnom pročelju crkve nalazili su se vitki šiljatolučni prozori koji su dosežali do visine kontrafora. Južno pročelje imalo je tri takva prozora, a istočno samo jedan iznad kojeg se nalazio vrlo sličan otvor koji je služio za izvođenje radova prilikom stavljanja svoda.

Na sjevernom pročelju u prostoru između trećeg i četvrtog kontrafora nalazi se prizidana sakristija iz obnove nakon osmanlijskih razaranja 1705. godine. Na njevoj sjevernoj strani nalazi se manji pravokutni prozor, a s istočne strane probijena su pravokutno zaključena vrata (Sl. 42). Vanjska vrata sakristije nisu bila predviđena Idejnim projektom s obzirom na to da se težilo rekonstrukciji prvotne jednostavno oblikovane sakristije koja ih nije imala. Na kraju se ipak opredijelilo za rekonstrukciju vanjskih vrata kakva je dovela kasnija barokizacija od 1726. do 1736. godine. S obzirom na to da će se na padini ispod crkve graditi prostor svetišta za održavanje mise tijekom marijanskih blagdana, ovo rješenje za te svrhe čini se praktičnim.

Crkva je građena pravilno klesanim kamenim blokovima, manjim na pročelju i većim na zvoniku te je pokrivena je ariševom šindrom. Oko crkve nalazi se cinktor s četiri kvadratne ugaone kule pokrivene šindrom, rastvorene veoma malim pravokutnim prozorima te polukružno svodnim vratima (Sl. 43). Projektant obnove cinktora i okoliša crkve je d. i. a. Davor Salopek. Kao i na portalu zapadnog pročelja, ulazna vrata cinkture također su rekonstruirana prema izgledu baroknog perioda, ali i cijela cinktura izvorno je građena u 18.

stoljeću. Na južnom zidu u sredini nalazi se polukružni otvor sa željeznim vratima koja će voditi prema vanjskom svetištu. U istočnom dijelu dvorišta cinktora rekonstruiran je bunar koji je iskopan 1976. godine za potrebe proštenjara.¹⁵²

Barokna sakristija i cinktor ožbukani su i obijeljeni te se vizualno odvajaju od tijela rekonstruirane ranogotičke templarske crkve sugerirajući time drugačije vrijeme izvorne izgradnje.

Pri završetku radova rekonstrukcije Miletić sugerirao je kako bi „*prostor unutar cinktora bilo najprimjerenije samo zaravnati, a u kulama postaviti sažetu informaciju o Gori i u njima izložiti nalaze iznimno vrijedne arhitektonske plastike.*“¹⁵³ Prostor unutar cinktora danas je zaravnat i pokriven travnatom podlogom. Od ulaznih vrata cinktora do glavnog portala postavljene su betonske ploče u cijeloj širini zapadnog pročelja te se na tom prostoru nalaze drvene klupe s metalnim nosačima. Drugo betonsko popločenje vodi od vanjskih vrata sakristije prema sporednim istočnim vratima cinktora. S unutarnje strane duž svih zidova ugaonih kula cinktora nalaze se staze načinjene od šljunka. Također, šljunčane staze okružuju uzak prostor uz zidove crkve. U smjeru juga s betonskog popločenja ispred glavnog ulaza u crkvu pruža se još jedna šljunčana staza koja završava skulpturom na postolju. Pravokutno postolje skulpture u odnosu na stazu zakrenuto je za 45° te se na njemu nalazi Isus na križu s Djevicom Marijom u podnožju (Sl. 44). Skulptura se u dvorištu crkve nalazila već prilikom proglašenja marijanskog svetišta 2013. godine. Izradio ju je akademski kipar Tomislav Kršnjavi koji je 2015. godine opremio cijeli interijer. Skulptura svojim položajem, visinom i bjelinom vizualno dominira prostorom dvorišta te ne predstavlja najsretnije rješenje njegova uređenja.

7. 3. 3. Interijer

Unutrašnjost crkve organizirana je jednostavnim nizanjem četiriju pravokutnih jarmova svodjenih križno-rebrastim svodom (Sl. 45, 46). Četiri polustupa presjeka tri četvrtine kruga na svojim završecima nose kapitele ukrašene floralnim motivima na koje se nastavljaju ploče abaka. Iz ploča abaka izlaze pojasnice svoda. Na bočnim stranama svakog polustupa prislonjen je po jedan vitki ugaoni stup koji također završava kapitelom, abakom te se širi u svodna rebra. Stupovi se nalaze na povišenim podbazama, dok se masivniji polustupovi nalaze na pravokutnim kamenim jezgrama.

---

¹⁵² Buturac, 2004: 40

¹⁵³ Miletić, Valjato Fabris, 2104: 64

Prostor svetišta nalazi se na povišenome iako je istraživanjima potvrđeno kako ono organizacijski nije bilo ničime istaknuto. Upravo jedna od posebnosti ranogotičke crkve bila je njena jednostavnost organizacije unutrašnjeg prostora koji podsjeća na reprezentativnu vitešku dvoranu.¹⁵⁴ Ako je osnovna težnja cijele rekonstrukcije obnova izvornog ranogotičkih sloja u što je više moguće elemenata, zašto se narušilo jedinstvo izvornog prostora crkve ako to nije bilo nužno?

U prostoru svetišta na istočnom (Sl. 47) i južnom zidu (Sl. 48) nalaze se trolisno zaključeni sakrariji. Samo sakrarij istočnog pročelja ima odvod koji izlazi na vanjskoj strani zida. Drugi odvod ne pripada južnom sakrariju nego polukružno zaključenoj niši sakristije. Taj odvod postojao je u baroknom razdoblju.

Zidovi crkve ožbukani su i obijeljeni, a prozori ostakljeni romboidnim vitražnim ostakljenjem.¹⁵⁵ Uz južna vrata sa zapadne strane ugrađena je dvodijelna gotička škropionica koja je kao spolija bila uzidana u barokne zidove kapele svete Ane (Sl. 49), a uz glavni portal sa sjeverne strane postavljena je samostojeća masivna barokna škropionica (Sl. 50). U jugoistočnom uglu crkve u zidu ugrađen je okvir vrata baroknog zvonika, simbola stare Gore kao podsjetnik na njegovo postojanje.

Na vratima glavnog ulaza i vratima cinktora (Sl. 51) postavljena su puna drvena vratna krila. Sporedni južni ulaz crkve, vanjski i unutarnji ulaz sakristije također imaju drvena vrata. Sva vrata posjeduju ključanicu samo na ulaznoj strani te je stoga nemoguće ulaskom na vanjska vrata sakristije ući u crkvu ili pak iz crkve izaći na sporedna južna, ako prethodno nisu otključana s vanjske strane. Za vrijeme stalnih zbivanja u crkvi, ovo ne predstavlja problem, ali radi svakodnevne brige o crkvenom prostoru i prostoru unutar cinktora bilo bi praktičnije da se vrata mogu otključati i zaključati s obje strane. Kule cinkture također imaju drvena vrata, ali trenutno se ona ne mogu zatvoriti jer ne odgovaraju okviru (Sl. 52).

Kao što je već navedeno, interijer je uredio Tomislav Kršnjavi 2015. godine. Izradio je vrata svetohraništa, oltar, ambon, vitraj, kip Blažene Djevice Marije s anđelima, kip Isusa s krunom Kraljevstva i anđelima, oltarni relikvijar blaženog Alojzija Stepinca, klupe i propovjedaonicu. Opremanje unutrašnjosti izvedeno je sasvim drugačije nego li su projektanti rekonstrukcije sugerirali. „*Investitoru smo nastojali sugerirati: „manje je više“.* Željeli bismo da je sva oprema oblikovana u suvremenim oblicima i od suvremenog materijala, osvjetljenje

---

¹⁵⁴ Stošić, 1994: 25

¹⁵⁵ Ostakljenje je izvelo poduzeće „Stab“ d.o.o. iz Zagreba.

*izvedeno decentno, tako da se što manje primjećuje dok nije u funkciji.*¹⁵⁶ Pokušali su utjecati na izvođenje interijera kako se ne bi umanjio doživljaj jedinstvenog prostora ranogotičke crkve, no u tome nisu imali uspjeha.

Svetištem dominira predimenzionirani oltar kvadratnog tlocrta (Sl. 53).¹⁵⁷ Na njegovoj stražnjoj strani nalazi se zlatni relikvijar blaženog Alojzija Stepinca, dok je tijelo oltara izrađeno u mramoru. Ambon, izrađen od istog materijala, nalazi se na sjevernoj strani svetišta također neskladnih proporcija.¹⁵⁸ Osim svojom predimenzioniranošću unutar jednostavnog i malog prostora svetišta, ova dva dijela crkvenog namještaja ne uklapaju se u prostor niti svojim materijalom. S ožbukanim i obijeljenim zidovima te kamenim stupovima, polustupovima, rebrima i pojasnicama skladnije djelovao bi kameni oltar manjih dimenzija pravokutnog tlocrta, dok bi mramorni oltar župne crkve u Gori skladnije djelovao u većoj crkvi drugačijih stilskih karakteristika.

Iza oltara na istočnom zidu crkve nalazi se sakrarij koji je pretvoren u svetohranište dodavanjem pozlaćenih i dekoriranih vrata. Ponovno se stvara nesklad materijala, pozlate vrata i kamenog okvira sakrarija, ali također dolazi do nesklada prijašnje i nove funkcije. Sakrariji istočnog i sjevernog zida predstavljaju dragocjen i u Hrvatskoj rijedak crkveni element, nišu koja na dnu ima otvor za izljev blagoslovljene vode. Dodavanjem vratašaca mijenja mu se funkcija te on gubi svoje izvorno značenje. Daje dojam kao da je svetohranište njegova izvorna funkcija, zavarava promatrača i smanjuje vrijednost vrlo uspješne sveukupne obnove ranogotičke crkve.

Iznad svetohraništa nalazi se prozor istočnog pročelja na čijem je staklu izveden vitraj. To je jedini vitraj crkve, dok su ostali prozori ispunjeni jednostavnom mrežastom strukturom koja vizualno skladnije djeluje s ostalim dijelovima crkve. Sa sjeverne strane prozora istočnog pročelja nalazi se kip Blažene Djevice Marije s anđelima, a s južne strane na malo višoj poziciji nalazi se kip Isusa s krunom Kraljevstva i anđelima (Sl. 54). Također, jednostavnije i skromnije rješenje više bi odgovaralo svojstvima ovog crkvenog objekta. Odsustvo kipova na uskom zidu svetišta možda bi bilo najprikladnije rješenje s obzirom na jednostavan i malen prostor crkve.

Unutar crkve nalaze se drvene klupe koje zauzimaju velik dio broda, a između njih se nalazi crveni tepih kojim je pokriveno i čitavo svetište. Pristup dvodjelnoj gotičkoj

---

¹⁵⁶ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 59

¹⁵⁷ Mjere oltara: širina 180 cm, dužina 180 cm, visina 99 cm.

¹⁵⁸ Visina ambona: 133 cm.

škropionici na južnom zidu crkve spriječen je klupama, a nešto zapadnije okvir vrata baroknog zvonika prekriven je masivnom drvenom propovjedaonicom (Sl. 55).

Kao i realizacija kipa Isusa na križu u dvorištu te cijelog interijera, želja je investitora provedena bez suglasnosti s projektantima. Jedinstvenost prostora ove crkve puno bi više došla do izražaja da se pridržavalo sugestije „manje je više“. Navedenim izvedenim rješenjima uređenja prostor crkve djeluje preopterećeno crkvenim namještajem te on arhitektonske odnose stavlja u drugi plan.

Za dobrobit sakralne kulturne baštine od iznimne je važnosti suradnja Ureda za kulturna dobra, crkvene vlasti, nadležnih tijela Ministarstva kulture te djelatnika Konzervatorskih odjela. Bez suradnje i uključenosti svih strana u obnovu često dolazi do brojnih nerazumijevanja, manjka informiranosti i nepoštivanja tuđih prijedloga što se na kraju negativno odražava na proces obnove kulturnih dobara. Svu obnovu kulturnih dobara trebali bi nadzirati Konzervatorski odjeli, a crkva je dužna imati ulogu aktivnog sudionika obnove, a ne pasivnog promatrača. Također, niti jedna se strana ne bi trebala isključivo voditi svojim zahtjevima i odlukama. Nažalost, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori primjer je loše suradnje što se prije svega može primijetiti na uređenju interijera, problemu s ključanicama te neuređenoj okolini koja još uvijek nema osobine svetišta.

7. 5. Aktivan problem s kamenom

Treći odabir vrste kamena, plivita iz Jajca, činio se kao trajno uspješno rješenje. Nažalost, nakon jedne zime pokazalo se kako ni ovaj kamen ne podnosi dobro vremenske uvjete (Sl. 56, 57, 58). Na sjevernom pročelju crkve nedostaju dijelovi vijenca i baze središnjeg kontrafora. Neki kameni blokovi dobili su vodoravna napuknuća, dok se sa drugih odlomljavaju znatni dijelovi površine te se na tlu kraj zida nalaze brojne razlomljene krhotine kamena. Također, na pragu portala zapadnog pročelja nastala je tanka dugačka pukotina. Što je točan razlog ovih oštećenja, trebalo bi što hitnije ispitati kako bi se što prije sanirala i zaustavila daljnja oštećivanja. S obzirom da su problemi nastali već godinu dana nakon završetka rekonstrukcije, može se pretpostaviti kako se radi o poprilično ozbiljnom problemu.

7. 6. Budući radovi

Kao što je već navedeno, istočno od cinktora na padini planira se izgradnja vanjskog svetišta koje će tijekom marijanskih blagdana moći primiti velik broj vjernika. U blizini se planira izgradnja velikog parkirališta te je moguće preusmjeravanje prometnog cestovnog

pravca istočno od crkve i zatvaranje postojeće ceste. Određeni dogovori već su postignuti na radnom sastanku petrinjskog gradonačelnika Darinka Dumbovića 1. kolovoza 2014. godine, ali do danas još ništa nije realizirano.¹⁵⁹

Također, zanimljiv prijedlog da se unutar kula cinktora izlože iznimno vrijedni nalazi arhitektonske plastike te postave sažete informacije o Gori, nije realiziran niti je poznato koju će krajnju ulogu kule dobiti.¹⁶⁰ Trenutno neke kule služe kao manja spremišta, dok su ostale prazne. Ispred crkve postavljen je natpis Turističke zajednice Sisačko-moslavačke županije na kojoj su iznesene sažete povijesne informacije o crkvi u Gori, bez navođenja podataka o romaničkoj crkvi. Veliki prostor ploče zauzimaju informacije o banu Jelačiću koji je često posjećivao župnu crkvu u Gori, umjesto da su dodatno istaknute povijesne i umjetničke vrijednosti crkve.

8. ZAKLJUČAK

U ratu razrušena barokizirana crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori izvorno je ranogotička građevina s početka 13. stoljeća. Prilikom raščišćavanja ruševina i istraživanja crkve pronađena je velika količina srednjovjekovne arhitektonske plastike koja je pružila sve relevantne podatke za rekonstrukciju ranogotičkog templarskog sloja crkve. Valorizacijom svih razvojnih mijena otvorila se mogućnost za nekoliko različitih načina obnove: obnovu posljednjeg živog sloja, prezentaciju samo baroknog ili templarskog sloja te prezentaciju slojevitosti. Kao najbolje rješenje odabrana je prezentacija slojevitosti prilikom koje se prikazuju najvredniji dijelovi templarskog i baroknog crkvenog zdanja.

Ranogotički sloj najvredniji je sloj crkve s obzirom da se kroz njega očituju najviše umjetničke, kulturne i povijesne vrijednosti. Izgradili su ga templari koji su u ove krajeve donijeli napredna graditeljska i idejna rješenja iz razvijenih europskih sredina. Tako se i ova građevina odlikuje ranogotičkim oblicima jedinstvenim na području Hrvatske, kao i jednim od najranijih tituara svete Marije u kontinentalnom dijelu zemlje. Kompletna rekonstrukcija ranogotičkog sloja nije bila moguća zbog nedostatka informacija o pojedinim njegovim dijelovima, ali i zbog suvremenih liturgijskih potreba. Stoga je rekonstrukciji ranogotičke crkve prizidana barokna sakristija, a na zapadnom pročelju rekonstruiran je barokni portal.

Detaljna zaštitna arheološka istraživanja i promišljeni idejni projekt rezultirali su vrlo uspješnom rekonstrukcijom jedne od najstarijih poznatih zidanih crkava kontinentalne

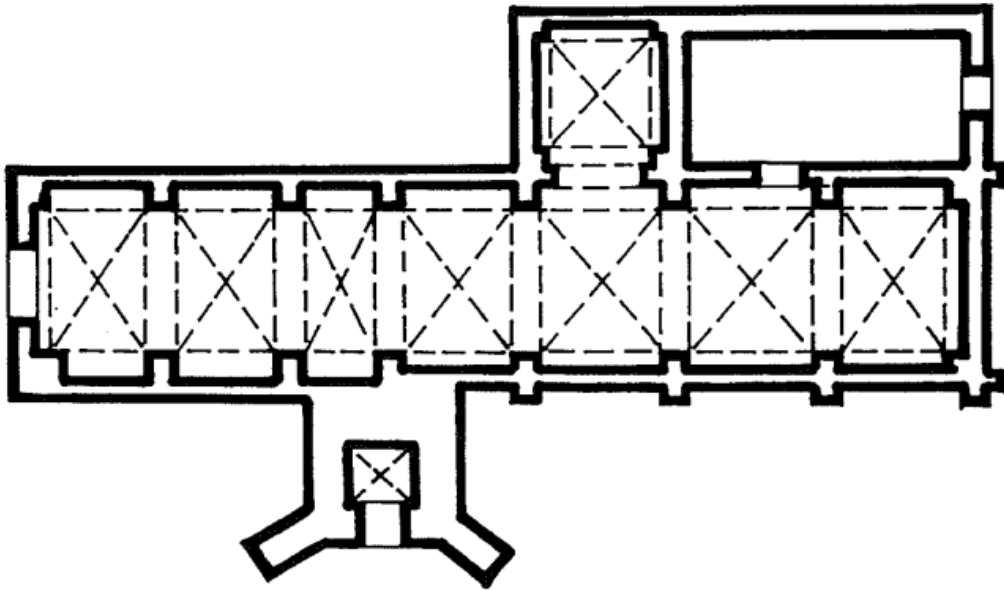
---

¹⁵⁹ <http://www.vecernji.hr/sredisnja-hrvatska/s-izgradnjom-nove-crkve-svetista-izraduje-se-urbanisticki-plan-uredenja-953659> (10. 6. 2016.)

¹⁶⁰ Miletić, Valjato Fabris, 2014: 64

Hrvatske. No, smatram kako arhitektonske i umjetničke vrijednosti građevine ne mogu doći do svog punog izražaja zbog vrlo neskladno uređenog interijera crkve te njezine okoline. Više pažnje trebalo se posvetiti usklađivanju veličine i materijala crkvenog namještaja s prostorom građevine, gdje bi vizualno dominirala arhitektura ovog vrlo vrijednog spomenika, a ne bogatstvo i brojnost crkvene opreme. Ozbiljniji problem od opreme interijera predstavlja loš odabir kamena koji se ošteti pod utjecajem atmosferilija već nakon godinu dana od postavljanja. Niti treći odabir kamena nije se pokazao uspješnim te bi se rješavanju ovog problema trebalo pristupiti što je prije moguće jer su daljnja oštećenja neizbježna.

9. SLIKOVNI MATERIJAL

Slika 1 - Gora, crkva Uznesenja BDM, tlocrt barokizirane crkve.

Slika 2 - Gora, crkva Uznesenja BDM, pogled s jugozapada, vidljiva razlika u visini i nagibu krovišta, 1934. godine.

Slika 3 - Ulaz u cinktor i zapadni portal.

Slika 4 - Bočni ulaz u crkvu na južnom pročelju istočno od zvonika.

Slika 5 - Zvonik, pogled s jugozapada.

Slika 6 - Ranogotički kontrafori, pogled na crkvu s jugoistoka.

Slika 7 - Unutrašnjost crkve, pogled prema zapadu.

Slika 8 - Unutrašnjost crkve, svetište.

Slika 9 - Barokna propovjedaonica na sjevernom zidu.

Slika 10 - Crkva u kolovozu 1995. godine, pogled s jugozapad.

Slika 11 - Crkva u kolovozu 1995. godine, pogled na južno pročelje.

Slika 12 - Crkva u kolovozu 1995. godine, pogled na istočno pročelje.

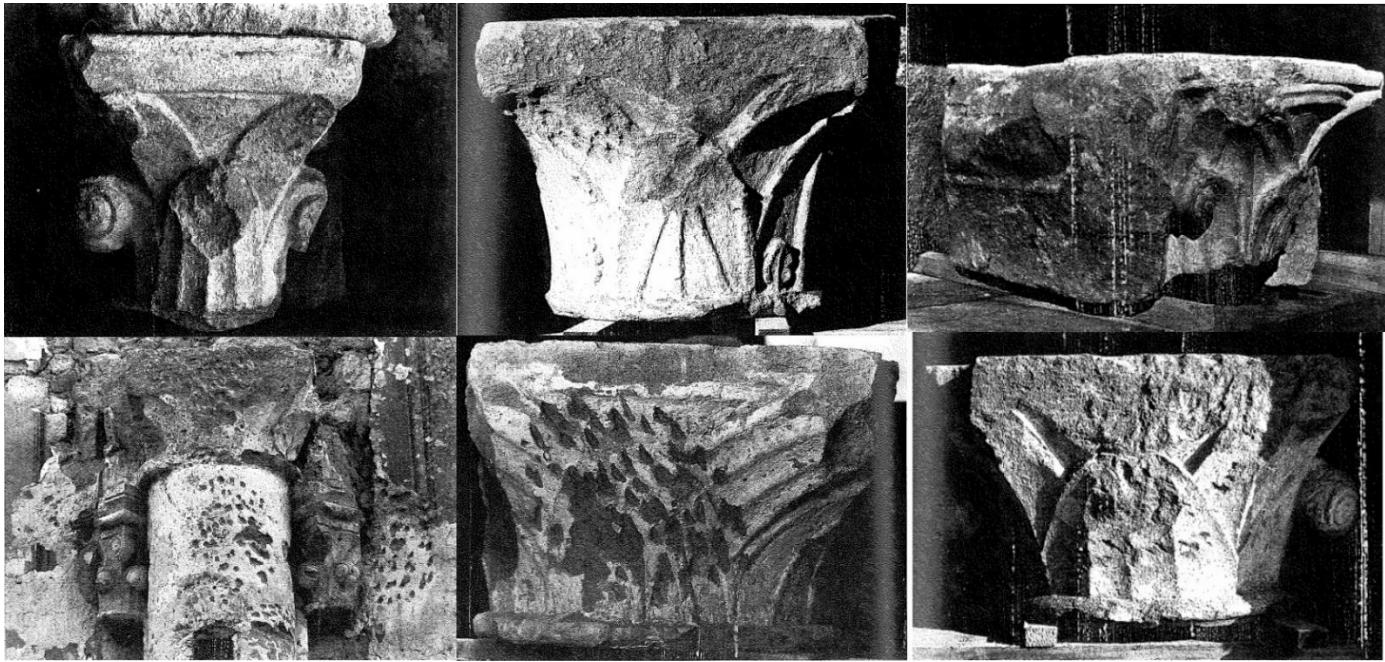

Slika 13 - Crkva u kolovozu 1995. godine, pogled na sjeverno pročelje.

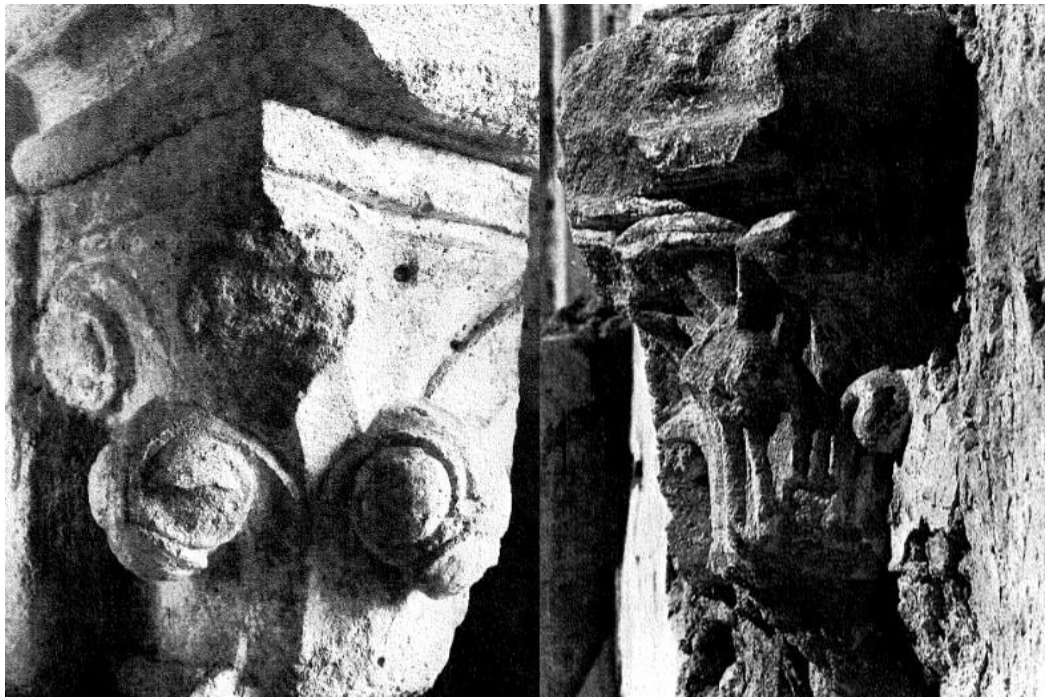

Slika 14. - Unutrašnjost, polustup S2 neposredno nakon uklanjanja kamenog obzida, kolovoz 1995. godine.

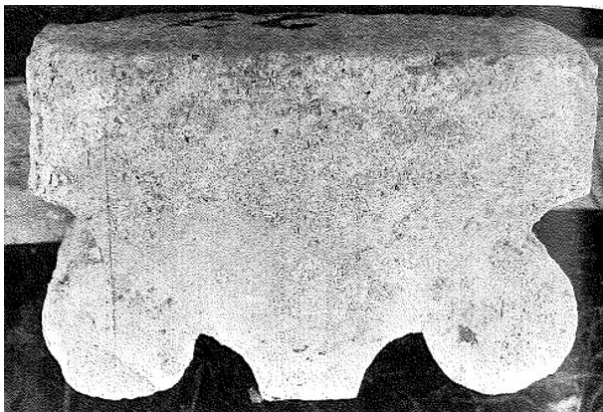

Slika 15 - Ranogotički kapiteli.

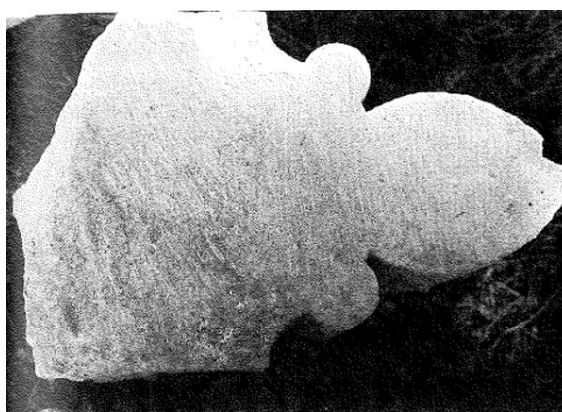

Slika 16 - Ranogotički kapiteli.

Slika 17 - Element pojasnice svoda ranogotičke crkve.

Slika 18 - Element svodog rebra ranogotičke crkve.

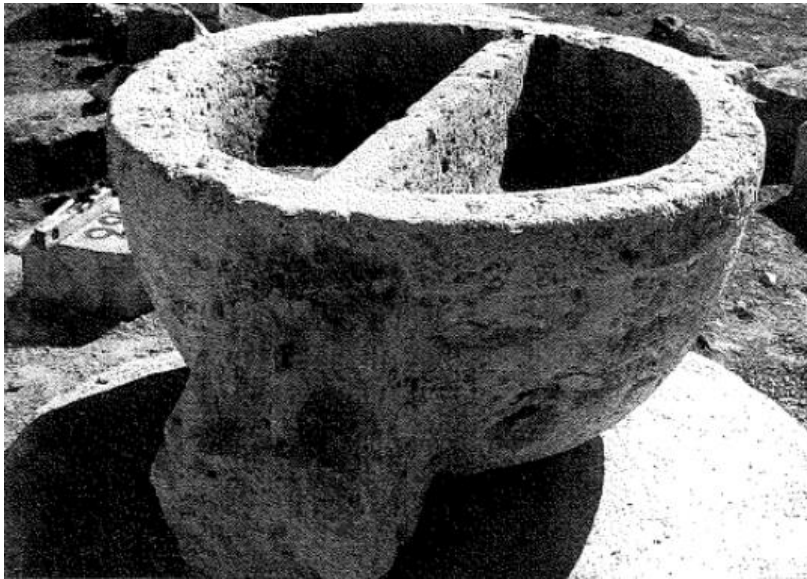

Slika 19 - Ulomci s motivom palmeta ugrađeni kao romaničke spolije u ranogotičku crkvu.

Slika 20 - Šropionica romaničke crkve u temelju južnog zida ranogotičke crkve.

Slika 21 - Dvodijelna škropionica izvađena iz jezgre zapadnog zida kapele svete Ane.

Slika 22 - Ostaci romaničke apside unutar svetišta ranogotičke crkve, zaštitna arheološka istraživanja 2010. godine.

Slika 23 – Zaštitna arheološka istraživanja 2010. godine.

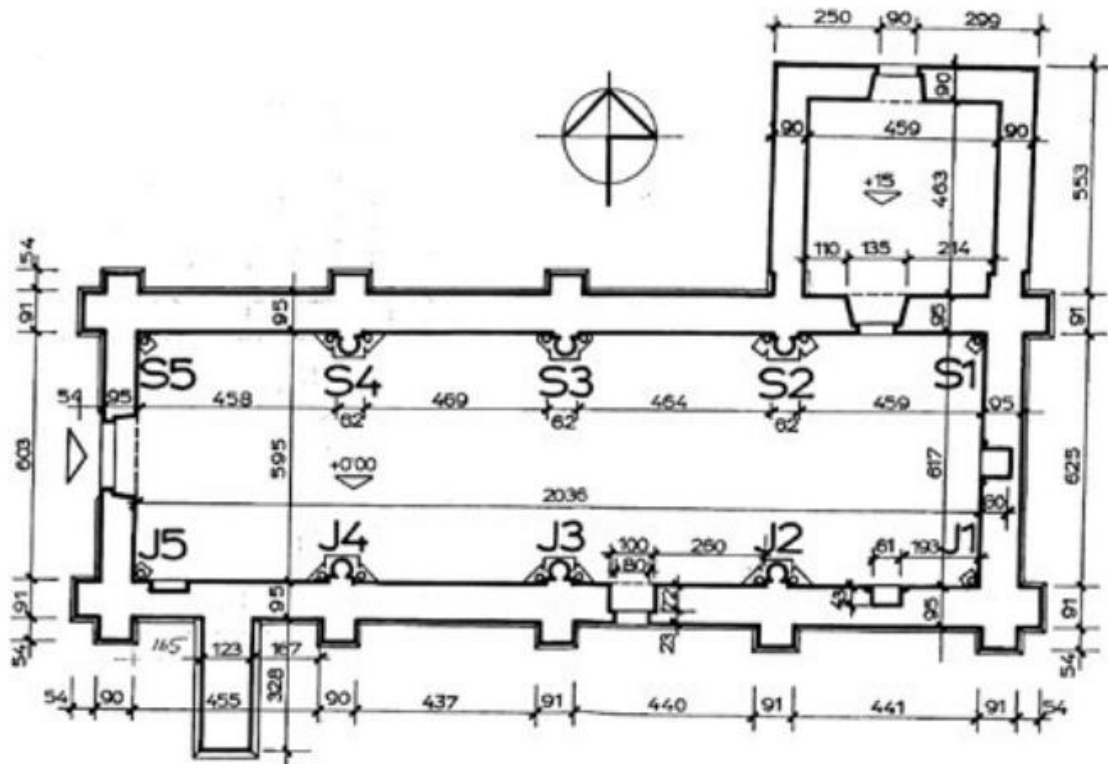

Slika 24 - Rezbarena koštana pređica.

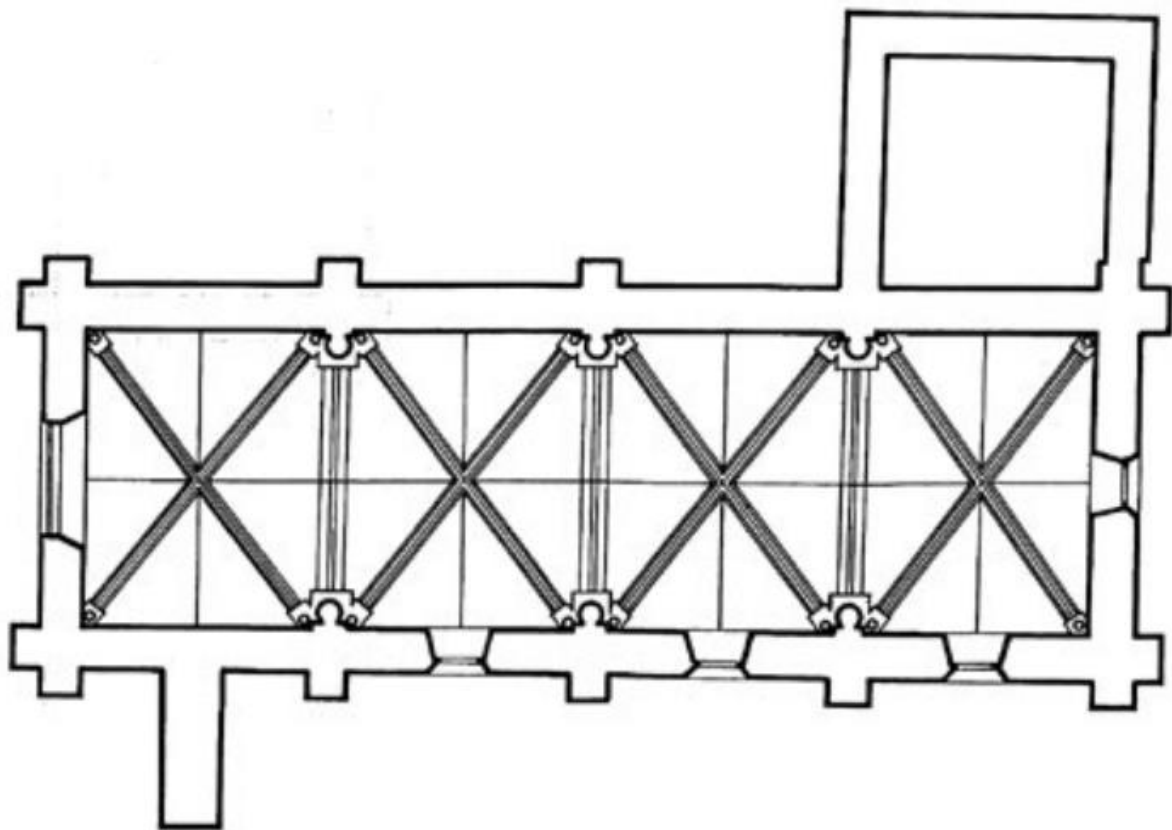

Slika 25 - Okrugli broš s natpisom.

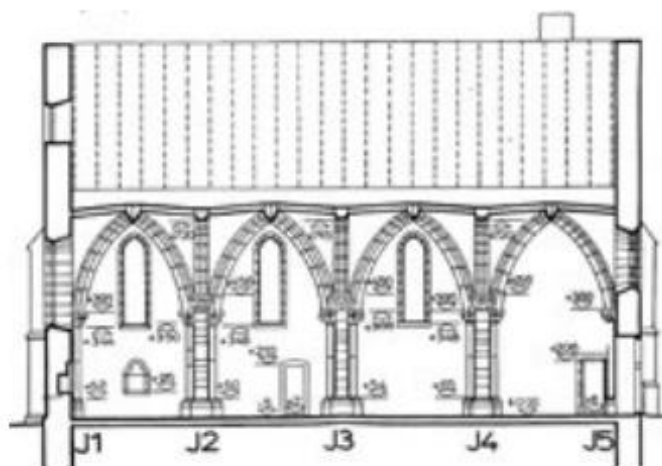

Slika 26 - Tlocrt ranogotičke crkve (Idejni projekt).

Slika 27 - Tlocrt s pogledom na svod (Idejni projekt).

Slika 28 - Uzdužni presjek (Idejni projekt).

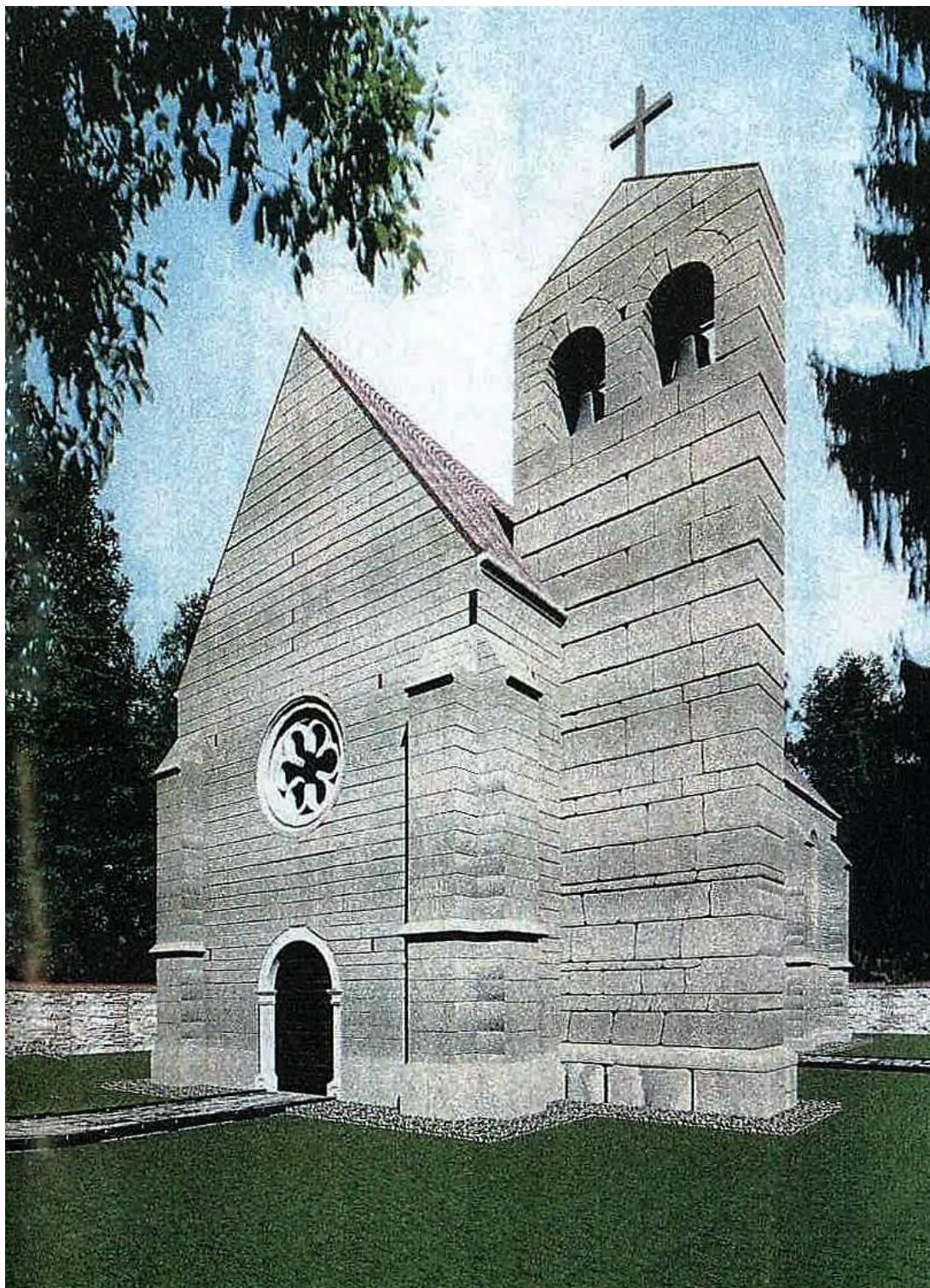

Slika 29 - Pogled na crkvu sa sjeverozapada (Idejni projekt), računalna vizualizacija.

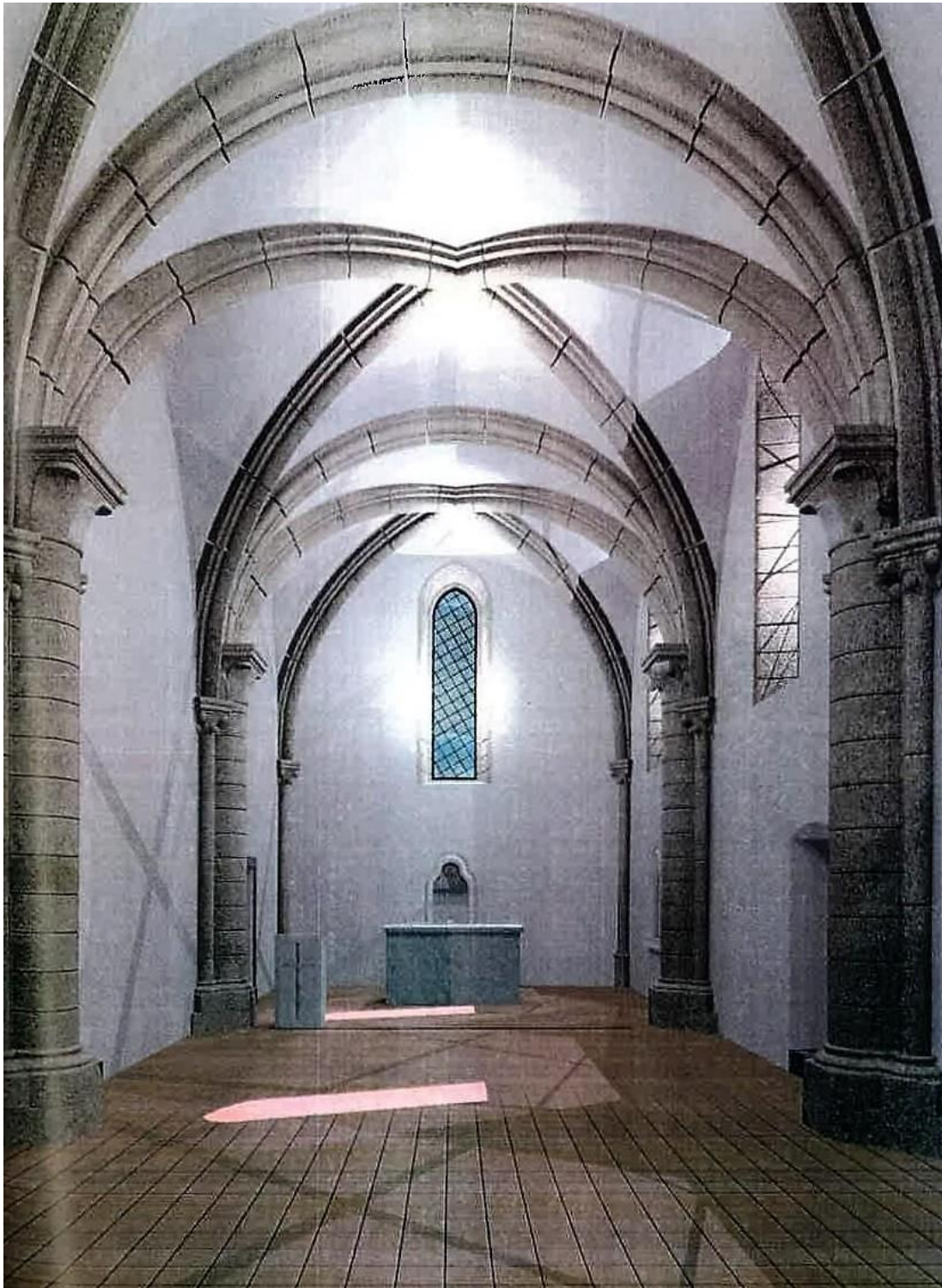
Slika 30 - Pogled na crkvu s jugoistoka (Idejni projekt), računalna vizualizacija.

Slika 31 - Pogled na crkvu s jugozapada (Idejni projekt), računalna vizualizacija.

Slika 32 - Unutrašnjost, pogled prema svetištu (Idejni projekt), računalna vizualizacija.

Slika 33 - Unutrašnjost, pogled prema zapadu (Idejni projekt), računalna vizualizacija.

Slika 34 - Oštećenje kamena na kontraforu južnog pročelja, veljača 2011. godine.

Slika 35 - Oštećenje kamena na zvoniku, veljača 2011. godine.

Slika 36 - Crkva u svibnju 2016. godine, pogled sa sjeverozapada.

Slika 37 - Crkva u svibnju 2016. godine, pogled s jugoistoka.

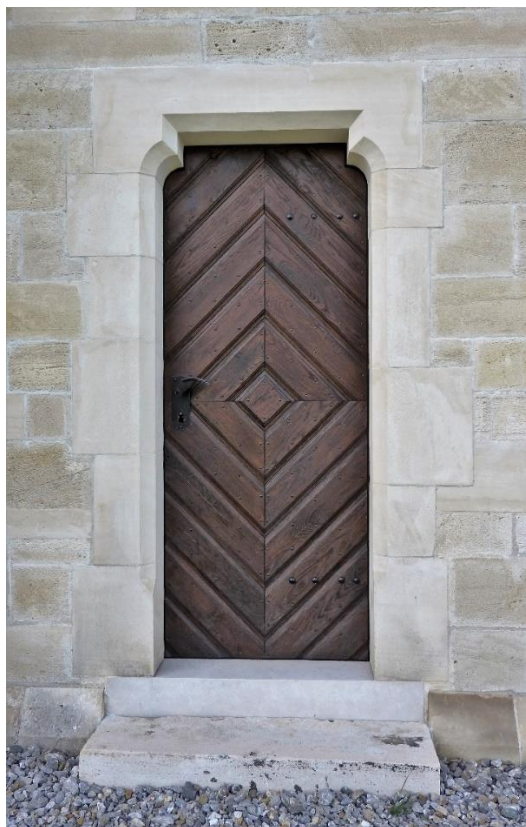

Slika 38 - Crkva u svibnju 2016. godine, pogled s jugozapada.

Slika 39 Rekonstrukcija baroknog portala zapadnog pročelja.

Slika 40 - Rekonstrukcija sporednog ulaza južnog pročelja.

Slika 41 - Rozeta zapadnog pročelja.

Slika 42 - Rekonstrukcija barokne sakristije, pogled sa sjeveroistoka, svibanj 2016. godine.

Slika 43 - Crkva i cinktor, pogled s istoka, svibanj 2016. godine.

Slika 44 - "Gospa Žalosna pod Križem" (izradio: Tomislav Kršnjavi), skulptura s jugoistočne strane crkve.

Slika 45 - Unutrašnjost, pogled prema svetištu, svibanj 2016. godine.

Slika 46 - Unutrašnjost, pogled prema zapadu, svibanj 2016. godine.

Slika 47 Sakrarij (svetohranište) na istočnom zidu svetišta.

Slika 48 - Sakrarij na južnom zidu svetišta.

Slika 49 - Dvodijelna škropionica na južnom zidu crkve.

Slika 50 - Slobodnostojeća barokna škropionica u sjeverozapadnom kutu crkve.

Slika 51 - Vrata cinktora.

Slika 52 - Sjeveroistočna kula cinktora.

Slika 53 - Mramorni oltar unutar svetišta (izradio: Tomislav Kršnjavi).

Slika 54 - Ambon (Izradio: Tomislav Kršnjavi)

Slika 55 - Kip Blažene Djevice Marije s anđelima, kip Isusa s krunom Kraljevstva i anđelima i vitraj (izradio: Tomislav Kršnjavi).

Slika 56 - Propovijedaonica (izradio: Tomislav Kršnjavi) i rekonstrukcija okvira vrata baroknog zvonika.

Slika 57 - Oštećenje kamena na kontraforu sjevernog pročelja, lipanj 2016. godine.

Slika 58 - Oštećenje kamena na sjevernom pročelju, lipanj 2016. godine.

Slika 59 - Oštećenje kamena na kontraforu sjevernog pročelja, lipanj 2016. godine.

10. LITERATURA

1. Ančić, M. (1997.), *Vlastelinstvo hrvatskog hercega u Gorskoj županiji*, „Povijesni prilozi“, 15 (15): 201-240, Zagreb
2. Azinović Bebek, A., Pleše, T. (2004.) *Gora, župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije*, „Obavijesti“, 36 (1): 146 – 155, Zagreb
3. Belaj, J. (2007.), *Templari i ivanovci na zemlji svetog Martina*, Pučko otvoreno učilište Dugo Selo, Dugo Selo
4. Belaj, J., Sirovica F. (2012.), *Arheološka istraživanja crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori od 2008. do 2011. godine*, „Godišnjak Instituta za arheologiju“, 8: 58-62, Zagreb
5. Baričević, D. (2008.), *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Školska knjiga, Zagreb
6. Buturac, J. (1984.), *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, JAZU, Zagreb
7. Buturac, L. (2004.), *Osam stoljeća župe Gora*, Ogranak Matice hrvatske u Petrinji, Petrinja
8. Cvitanović, Đ. (1972.), *Gorska župa i župna crkva Blažene Djevice Marije*, „Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti“, 1 (14-15): 151-161, Zagreb
9. Cvitanović, Đ. (1985.), *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja. Knjiga 1. Gorički i gorsko-dubički arhiđakoniat*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, XXXV, Zagreb
10. Dobronić, L. (1951.), *Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz 1201.*, JAZU, Zagreb
11. Dobronić, L. (1984.a), *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, JAZU, Zagreb
12. Dobronić, L. (1984.b), *Viteški redovi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
13. Dobronić, L. (1994), *Pojave i oblici te tragovi srednjovjekovne kulture na tlu Zagrebačke biskupije*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti“, 18: 109-121, Zagreb
14. Dobronić, L. (2002.), *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Dom i svijet, Zagreb
15. Filjak, M. (1942.), *Zbornik Zrin*, u: Zrinski zbornik za povijest i obnovu hrvatskog Pounja [ur. Filjak, M.], Hrvatsko planinarsko društvo, Petrinja
16. Gunjača, S. (1975.), *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, Školska knjiga, Zagreb

17. Horvat, A. (1954.), *O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza*, „Starohrvatska prosvjeta“, 3 (3): 93-104, Zagreb
18. Horvat, A. (1975.), *Između gotike i baroka: umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, XXII, Zagreb
19. Horvat, Z. (1999.), *Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon „Oluje“ – kratak pregled*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske“, 24/25 (1998/1999): 57-75
20. Jurić, S. (2015.), *Ecclesia Beatae Virginis de Gorra, pitanje kontinuiteta Siscijanske biskupije*, simpozij „Štivanje Bogorodice na području Sisačke biskupije“, 4. – 6. 12., Sisak, djelo nije objavljeno
21. Klaić, N. (1975.), *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb
22. Klaić, V. (1880.), *Zemljopis zemalja u kojima obitavaju Hrvati*, Društvo Sv. Jeronima, Zagreb
23. Kruhek, M., Horvat, Z. (1986.), *Utvrdne banske krajine od Karlovca do Siska*, u: Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području [ur. Majnarić-Pandžić, I.], Hrvatsko arheološko društvo, 161-187, Zagreb
24. Kruhek, M. (1990.), *Gora i Hrastovica – najstarije feudalne utvrde i obrambene predstraže sisačkog Pokuplja*, „Riječi“, 90 (1): 118-132, Sisak
25. Macan, V. (2011.), *Obnova crkvenih građevina na području današnje Sisačke biskupije nakon Domovinskog rata*, u: Antiquam fidem [ur. Tepret, D., Jurić, S.], Glas Koncila: 441-456, Sisak
26. Miletić, D. (1997.), *Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske“, 22/23 (1996/1997): 127-150, Zagreb
27. Miletić, D. (1998.), *Župna crkva Uznesenja B. D. Marije u Gori – Izvještaj o radovima u godini 1997. i 1998.*, HRZ
28. Miletić, D., Curman, M. (1998.), *Izvještaj o radovima na crkvi Uznesenja B. D. Marije u Gori*, HRZ
29. Miletić, D., Valjato Fabris, M. (2003.), *Projekt rekonstrukcije župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori*, „Riječi“, 1 (2), 115-139, Sisak
30. Miletić, D., Valjato Fabris, M. (2014.), *Rekonstrukcija templarskog sloja župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori*, „Portal“, 5: 49-69, Zagreb

31. Petrinec, Z., Visin, M., Petrić, K. (1999.), *Obnova graditeljske baštine na području djelovanja Konzervatorskog odjela u Zagrebu*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske“, 24/25 (1998/1999): 107-120, Zagreb
32. Smičiklas, T. (1904-1990), *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagreb
33. Stošić, J. (1993.), *Devetsto godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije 1094. – 1994.*, Muzej Mimara, Zagreb
34. Škiljan, F. (2008.), *Kulturno-historijski spomenici Banije*, Srpsko narodno vijeće, Zagreb
35. Ukrainčik, V., Uršić, B. (1999.), *Ratne štete na spomenicima kulture*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske“, 24/25 (1998/1991): 7-55, Zagreb
36. Valjato Fabris, M., Miletić, D. (1999.), *Izveštaj o radovima na župnoj crkvi Uznesenja B. D. Marije u Gori u 1998.*, HRZ
37. Valjato Fabris, M., Miletić, D. (2002.), *Idejni projekt i program rekonstrukcije ranogotičke župne crkve Uznesenja B. D. Marije u Gori*, HRZ

11. POPIS SLIKOVNOG MATERIJALA

- Slika 1:** Gora, crkva Uznesenja BDM, tlocrt barokizirane crkve., Miletić, Valjato Fabris, 2002: 20
- Slika 2:** Gora, crkva Uznesenja BDM, pogled s jugozapada, vidljiva razlika u visini i nagibu krovišta., fotografija: Gjurio Szabo, 1934., Sisačka biskupija
- Slika 3:** Ulaz u cinktor i zapadni portal., fotografija: autor nepoznat, Sisačka biskupija
- Slika 4:** Bočni ulaz u crkvu na južnom pročelju istočno od zvonika., fotografija: autor nepoznat, Sisačka biskupija
- Slika 5:** Zvonik, pogled s jugozapada., fotografija: Nino Vranić, 1963., Sisačka biskupija.
- Slika 6:** Ranogotički kontrafori, pogled na crkvu s jugoistoka., fotografija: Nino Vranić, 1963., Sisačka biskupija.
- Slika 7:** Unutrašnjost crkve, pogled prema zapadu., fotografija: Nino Vranić, 1963., Sisačka biskupija.
- Slika 8:** Unutrašnjost crkve, svetište., fotografija: Nino Vranić, 1963., Sisačka biskupija.
- Slika 9:** Barokna propovjedaonica na sjevernom zidu., fotografija: Nino Vranić, 1963., Sisačka biskupija.
- Slika 10:** Crkva u kolovozu 1995. godine, pogled s jugozapada., fotografija: Vidoslav Barac, 1996., Sisačka biskupija.
- Slika 11:** Crkva u kolovozu 1995. godine, pogled na južno pročelje., Miletić, 1997: 128
- Slika 12:** Crkva u kolovozu 1995. godine, pogled na istočno pročelje., Miletić, 1997: 128
- Slika 13:** Crkva u kolovozu 1995. godine, pogled na sjeverno pročelje., fotografija: Vidoslav Barac, 1996., Sisačka biskupija
- Slika 14:** Unutrašnjost, polustup S2 neposredno nakon uklanjanja kamenog obzida, kolovoz 1995. godine., Miletić, 1997: 128
- Slika 15:** Ranogotički kapiteli., Miletić, 1997: 138, 139
- Slika 16:** Ranogotički kapiteli., Miletić, 1997: 140
- Slika 17:** Element pojasnice svoda ranogotičke crkve., Miletić, 1997: 140
- Slika 18:** Element svodnog rebra ranogotičke crkve., Miletić, 1997: 141
- Slika 19:** Ulomci s motivom palmeta ugrađeni kao romaničke spolije u ranogotičku crkvu., Miletić, Valjato Fabris, 2014: 57
- Slika 20:** Škropionica romaničke crkve u temelju južnog zida ranogotičke crkve., Miletić, 1997: 142

Slika 21: Dvodijelna škropionica izvađena iz jezgre zapadnog zida kapele svete Ane., Miletić, 1997: 142

Slika 22: Ostaci romaničke apside unutar svetišta ranogotičke crkve, zaštitna arheološka istraživanja 2010. godine., fotografija: autor nepoznat, 2010., Sisačka biskupija

Slika 23: Zaštitna arheološka istraživanja 2010. godine., fotografija: autor nepoznat, 2010., Sisačka biskupija

Slika 24: Rezbarena koštana pređica., Belaj, Sirovica, 2012: 60

Slika 25: Okrugli broš s natpisom., Belaj, Sirovica, 2012: 61

Slika 26: Tlocrt ranogotičke crkve (Idejni projekt)., Miletić, Valjato Fabris, 2003: 130

Slika 27: Tlocrt s pogledom na svod (Idejni projekt)., Miletić, Valjato Fabris, 2003: 130

Slika 28: Uzdužni presjek (Idejni projekt)., Miletić, Valjato Fabris, 2003: 131

Slika 29: Pogled na crkvu sa sjeverozapada (Idejni projekt), računalna vizualizacija., Miletić, Valjato Fabris, 2003: 133

Slika 30: Pogled na crkvu s jugoistoka (Idejni projekt), računalna vizualizacija., Miletić, Valjato Fabris, 2003: 134

Slika 31: Pogled na crkvu s jugozapada (Idejni projekt), računalna vizualizacija., Miletić, Valjato Fabris, 2003: 135

Slika 32: Unutrašnjost, pogled prema svetištu (Idejni projekt), računalna vizualizacija., Miletić, Valjato Fabris, 2003: 137

Slika 33: Unutrašnjost, pogled prema zapadu (Idejni projekt), računalna vizualizacija., Miletić, Valjato Fabris, 2003: 138

Slika 34: Oštećenje kamena na kontraforu južnog pročelja, veljača 2011. godine., fotografija: autor nepoznat, 25. 2. 2011., Sisačka biskupija

Slika 35: Oštećenje kamena na zvoniku, veljača 2011. godine., fotografija: autor nepoznat, 25. 2. 2011., Sisačka biskupija

Slika 36: Crkva u svibnju 2016. godine, pogled sa sjeverozapada., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 37: Crkva u svibnju 2016. godine, pogled s jugoistoka., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 38: Crkva u svibnju 2016. godine, pogled s jugozapada., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 39: Rekekonstrukcija baroknog portala zapadnog pročelja., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 40: Rekonstrukcija sporednog ulaza južnog pročelja., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 41: Rozeta zapadnog pročelja., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 42: Rekonstrukcija barokne sakristije, pogled sa sjeveroistoka, svibanj 2016. godine., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 43: Crkva i cinktor, pogled s istoka, svibanj 2016. godine., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 44: „Gospa Žalosna pod Križem“ (izradio: Tomislav Kršnjavi), skulptura s jugoistočne strane crkve., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 45: Unutrašnjost, pogled prema svetištu, svibanj 2016. godine., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 46: Unutrašnjost, pogled prema zapadu, svibanj 2016. godine., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 47: Sakrarij (svetohranište) na istočnom zidu svetišta., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 48: Sakrarij na južnom zidu svetišta., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 49: Dvodijelna škropionica na južnom zidu crkve., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 50: Slobodnostojeća barokna škropionica u sjeverozapdnom kutu crkve. fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 51: Vrata cinktora., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 52: Sjeveroistočna kula cinktora., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 53: Mramorni oltar unutar svetišta (izradio: Tomislav Kršnjavi)., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 54: Ambon (izradio: Tomislav Kršnjavi), fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 55: Kip Blažene Djevice Marije s anđelima, kip Isusa s krunom Kraljevstva i anđelima i vitraj (izradio: Tomislav Kršnjavi), fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 56: Propovijedaonica (izradio: Tomislav Kršnjavi) i rekonstrukcija okvira vrata baroknog zvonika., fotografija: Iva Vidović, 9. 5. 2016.

Slika 57: Oštećenje kamena na kontraforu sjevernog pročelja, lipanj 2016. godine., fotografija: Iva Vidović, 22. 6. 2016.

Slika 58: Oštećenje kamena na sjevernom pročelju, lipanj 2016. godine., fotografija: Iva Vidović, 22. 6. 2016.

Slika 59: Oštećenje kamena na kontraforu sjevernog pročelja, lipanj 2016. godine.,
fotografija: Iva Vidović, 22. 6. 2016.